

75 jaar omroep in Nederland

Op 6 november viert de Nederlandse omroep zijn 75ste verjaardag. In deze bijlage van het **Algemeen Dagblad** wordt daar bij stil gestaan. Maar omdat 75 jaar omroep ook 75 jaar radio in Nederland betekent en omdat televisie toch altijd al de meeste aandacht opslokt, is - met een lichte hang naar nostalgie - de nadruk gelegd op die radio. Op de veranderingen bij de radio in de loop der jaren, op een fenomeen als 'nachtradio', op radiodrama dat vroeger gewoon hoorspel heette, op luistercijfers, op Hilversum als radio- of omroepstad, op de versnippering en natuurlijk op de historie en de betekenis van het medium.

Van AM tot Zendermicrofoon

A AM - Afkorting voor Amplitude Modulatie. Techniek om een radiosignaal uit te zenden. Wordt ook wel middengolf genoemd.

Ambitie - Eigenschap die noodzakelijk is om in de omroep hoger op te komen

Antenne - Stelsel van lichtmetalen staafjes en draden om uitzendingen mee uit de lucht te plukken. Alleen nog noodzakelijk in buitengebieden, voor de auto en bij draagbare toestellen. In huis heeft kabel de overdracht overgenomen.

Avro - Omroep die zich graag de oudste noemt. Werd eigenlijk pas in 1928 opgericht toen bijvoorbeeld NCRV (1924) en KRO (1925) en Vara (1925) en VPRO (1926) er al waren. Baseert eerstgeboorterecht op het feit dat oprichter Willem Vogt in 1923 bij Hilversumse Draadloze Omroep werkte waaruit Avro ontstond.

Audio - Ander woord voor geluid

B Beromünster - Plaats in Zwitserland die zijn bekendheid dankt aan vermelding op de radioschaal. Verder in het buitenland even onbekend als Hilversum.

Bestel - in feite een samenvattend aanduiding voor de manier waarop in een land een aantal zaken is geregeld. In Nederland vrijwel onverbrekkelijk verbonden met de omroep in de zin van: het omroepbestel.

Bloemendaal - Inmiddels niet meer bestaand station - Radio Bloemendaal - dat was opgericht met het doel kerkdiensten uit te zenden. De eerste uitzending had plaats op 15 juni 1924.

Bonte Dinsdagavondtrein - Historisch radioprogramma van de Avro waarin Snip & Snap ontstonden.

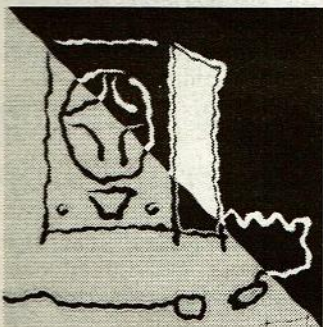
Buma - Organisatie (afkorting van Bureau van Muziekauteursrechten) dat de belangen van componisten en tekstdichters behartigt en dat registreert welke muziek wordt uitgezonden, vervolgens de auteursrechten incasseert en aan de belanghebbenden uitbetaalt.

C Cassette: Behuizing voor magneetband waarop geluid en ook beeld kunnen worden vastgelegd, die vervolgens via afspelapparatuur weer hoorbaar en zichtbaar gemaakt kunnen worden.

Commercial: Engels woord voor reclameboodschap. Ten onrechte ook wel 'spot' genoemd. Reclamespots bestaan niet tenzij bedoeld wordt de plaats waar de commercial wordt uitgezonden.

Coördinatie: Vroeger in de omroep een begrip dat hoog werd geacht: men omdende onderling af wie wat waar en hoe zou uitzenden. Tegenwoordig overleefd. Iedereen doet gewoon waar hij of zij zin in heeft.

D Discjockey - Meestal hard prattende jongeman (vrouwen zijn een zeldzaamheid) die platen aankondigt en meestal in staat is tot tien te tellen.

Draadomroep: Naam voor wat aanvankelijk radiodistributie heette. In feite eerste vorm van kabelomroep. Tegen betaling kregen luisteraars een verbinding en de daarbij behorende apparatuur, die hen ongestoorde radio-ontvangst garan-

deerde. Werd door de toen nog bestaande PTT geëxploiteerd.

E EBU: European Broadcasting Union, ook wel Europese Radio Unie geheten, tegenwoordig meer Europese Omroepunie genoemd. Internationale organisatie die de belangen behartigt van de erbij aangesloten omroeporganisaties uit de verschillende landen. Opgericht in 1950 als opvolger van de International Broadcasting Organisation.

Ether - Begrip afkomstig van de onderzoekingen van de Nederlandse fysicus Christiaan Huygens die beweerde dat de lucht een soort tussenmedium bevatte - door hem ether genoemd - dat voor de overdracht van golven diende. Die visie bleek later onjuist.

F Faden - Het regelen van bepaalde geluiden of beelden waardoor die versterkt, dan wel verzwakt kunnen worden.

FM - Afkorting voor Frequentie Modulatie. Manier om geluidssignalen uit te zenden. Voor FM moet gebruik worden gemaakt van zeer korte golven. Verzorgt zeer goede kwaliteit met minder ruis en storingen dan AM

G Gids - Omroepblad. Momen- teel de basis van het bestel. Wie de meeste gidsen verkoopt is de grootste omroep. Kwaliteit telt niet.

Golflengte - Maataanduiding voor lengte van elektromagnetische golven. Voor radio zijn van belang de lange golf, de middengolf, de korte golf en de ultra korte golf.

H Hilversum - Dorp in het Gooi, waar de omroep bij toeval is ontstaan en tot nu toe gebleven.

Hitparade - Volgorde van meest-verkochte platen. Kwaliteit telt niet.

Hoorspel: Een verhaal dat louter op basis van stemmen en geluiden tot leven wordt gebracht. Het zuiverste voorbeeld van wat later ging heten *Virtual Reality*.

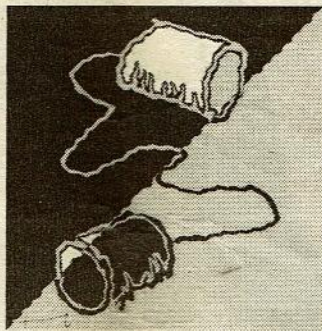
Horizontaal programmeren - Radioprogramma's zo in volgorde uitzenden dat iedereen weet op welk tijdstip en op welke zender hij welk programma kan verwachten.

I Ikon - Interkerkelijke omroeporganisatie, die niet aan leden gebonden is. Kwaliteit telt wel.

Intercom - Interne geluidsverbinding, in radiostudio's gebruikt om de communicatie tussen presentatie en techniek mogelijk te maken.

J Jingle - Kort, veelal luid, muziekstukje om een programma te verlevendigen of kleur te geven

Jomanda-toverkol-fanclub. Opvallend succesvol onderdeel van De Steen & Been Show die Jack Spijkerman elke vrijdag op Radio 3 presenteert. Spijkerman vond zijn inspiratie tijdens een healingssessie in Tiel waar 'het medium Jomanda zieke mensen geld uit de zak klopt die nooit zullen genezen'.

K Kabel - Handige uitvinding voor ongestoord luisteren (en kijken). Meest moderne versie van het touwtje tussen twee conservenblikjes van vroeger.

Kwaliteit - Begrip om aan te geven dat iets met smaak en gevoel voor esthetiek is gemaakt. Steeds meer in onbruik geraakt. Hoe minder luisteraars, hoe hoger de kwaliteit vaak is.

L Leden - Personen die zich op een omroepblad hebben geabonneerd en zo de omroep van hun keus steunen. Hebben de omroepen nodig voor hun voortbestaan.

Lokatie - Plaats buiten de studio waar opnamen worden gemaakt.

Lopik - Dorp in Midden-Nederland waarvan niemand zou weten dat het bestond als er geen zendmasten zouden staan. Is bovendien eigenlijk IJsselstein.

Luistervinken - Naam van de eerste aanhangers van de Avro.

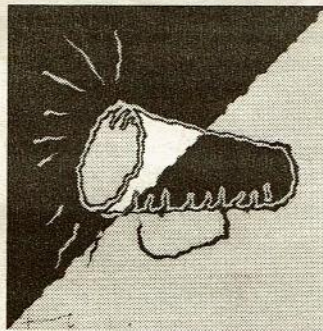
M Microfoon - Officieel: apparaat dat geluidstrillingen omzet in corresponderende elektrische stroom- of spanningsvariëaties. Feitelijk: apparaat dat ervoor zorgt dat geluid versterkt te horen is.

Montage - Samenvoegen van stukjes op band opgenomen geluid (of beeld) teneinde overbodige opnamen uit te bannen en een spannend en uitzendbaar programma te krijgen.

Advertentie

N Nozema - Instituut dat de omroepzenders exploiteert en onderhoudt.

O Odysseia. Ton Lutz droeg deze zomer het werk van Homerus op onnavolgbare wijze voor radio voor. Eindelijk weer eens een hoorspel waar ook echt naar werd geluisterd. Bij de NCRV radio (en ook elders in Hilversum) was men stomverbaasd over de ongekende piek in de luistercijfers.

Omroep - Organisatie die leden nodig heeft om te kunnen uitzenden, zou daar ook meer aandacht aan moeten besteden.

Omroepbijdrage - Bedrag dat iedereen moet betalen om de omroep in stand te houden. Geld gaat echter voornamelijk naar de televisie.

Omroeper - Bijna uitgestorven mensensoort met heldere, krachtige, ronde en toch neutrale stem, voornaamste werkterrein: tussen de programma's.

P Pips - Korte, hoorbare stroomstootjes, waarmee de precieze tijd wordt aangegeven op de radio

Piratenzenders - Ook wel: zeezenders. Vrije jongens die vanaf het water radio maakten waar de mensen wel naar wilden luisteren. Stonden aan de basis van de veranderingen die Hilversum hard nodig had.

Q QSL - Codewoord van radioamateurs om de ontvangst van een uitzending te bevestigen.

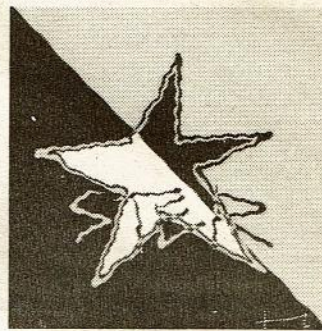
R Radionieuwsdienst - Journaal op de radio, nu nog van het ANP, straks wellicht van de NOS.

Reissmicrofoon, Zilveren - Jaarlijkse prijs van radiocritici voor het beste programma of de beste programmamaker.

Rode Haan - Vroeger symbool van de Vara. Ook legendarisch radioprogramma.

S Salto - Sprong in de lucht met een volledige koprol. Ook machtingshouder voor uitzendingen van regionale omroep in Amsterdam.

Ster - Stichting Ether Reclame. Zorgt voor een groot deel van de in-

komsten van de omroep.

Studio - Plaats waar omroepprogramma's worden opgenomen. Vroeger had elke omroep zijn eigen radiostudio's. Nu wil iedereen er eigenlijk wel van af.

Stoa - Stichting Omroep Allochtonen. Samenwerkingsverband van organisaties van etnische groeperingen dat streeft naar meer aandacht voor deze groepen op het terrein van de massamedia.

T Televisie - Door radioliefhebbers verguisd medium dat minachtend ook wel door hen 'radio met een plaatje' wordt genoemd.

Tune - Engels woord voor herkenningmelodie.

U Uitzending - Gelegenheid waarbij een creatieve omroepgebeurtenis aan de consument wordt aangeboden. Ander woord voor programma.

V Verzuiling - Inmiddels bijna verwaterde basisgedachte van de omroep: elke stroming een eigen geluid. Wordt nog wel in stand gehouden.

Verbosonica - Klankdichten via radio, een vinding uit de jaren zestig van Ab van Eijk (NCRV). Hij experimenteerde er op de radio vrolijk op los en dat kon volgens ingewijden omdat de NCRV-leiding nooit naar zijn programma's luisterde.

W Wereldomroep - Omroepinstelling die ervoor zorgde dat Nederlanders in de verre wereld toch op de hoogte bleven van wat er in het thuisland gebeurde. Richt zich tegenwoordig meer op Europa dan op de wereld.

X Xylofoon - Muziekinstrument dat af en toe nog in radioprogramma's als onderdeel van een orkest is te horen.

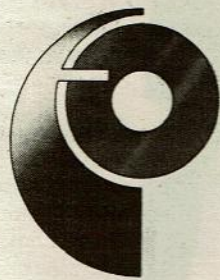
X/Y-stereo - Bepaalde stereo microfoontechniek.

Y Yagi-antenne - Antenne die uit meerdere elementen bestaat en die geschikt is om zowel FM-signalen als tv-signalen te ontvangen.

Z Zendercoördinator - Man of vrouw die tot taak heeft per radiozender de gang van zaken te regelen, zodat een voor de luisteraar aantrekkelijk geheel ontstaat. Hooft meestal op medewerking van collega's te rekenen.

Zendermicrofoon - Draadloze microfoon met ingebouwde zender.

(Bij de samenstelling van dit alfabet werd - met dank - gebruik gemaakt van Omroep ABC, Uitgave NOS en Basisboek Televisie Maken, Uitgave Wolters Noordhoff.)

Evangelische Omroep

FIFTY FIFTY

met

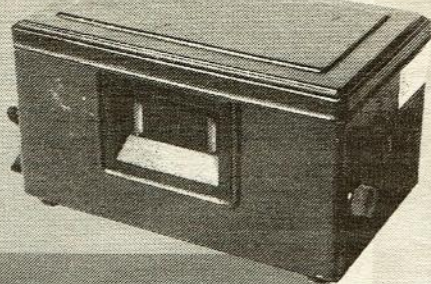
Henk Binnendijk en Wieteke van Dort

„Mijn vrienden hebben me nog nooit zo gehoord.

Die denken: Wiet is gek geworden.”

Vanavond, 23.15 uur, Nederland 2

Philips radio 2514.
Bouwjaar 1930.
Metalen kast.
Werkte op
wisselstroom.
Prijst destijds
f 125,-

1930

„De Vara organiseerde in 1931 met behulp van het Duitse bedrijf Telehor een televisie-experiment in de Amsterdamse Diamantbeurs. Maar het waren vooral de radio-amateurs die driftig in de weer waren met de mechanische televisie. Zij zagen hun rol bij de verdere ontwikkeling van de radio uitgespeeld en hoopten bij deze nieuwe techniek opnieuw een voortrekkersfunctie te kunnen vervullen.

Tv-amateurs

Maar als snel bleek dat het mechanische televisiesysteem op niets zou uitlopen. Daarvoor was de kwaliteit van het beeld te slecht. In Duitsland bij voorbeeld werden speciale televisiefilms opgenomen, waarvan de afzonderlijke scènes niet te kort mochten zijn 'omdat aan de ontvangzijde enige tijd nodig

is om te ontdekken wat het beeld voorstelt', aldus het Algemeen Handelsblad in 1930. En toen de Engelse televisie-omroep in 1933 de finish van de paardenraces uitzond verzuchtte een Nederlandse kijker dat de beeldkwaliteit erg beïnvloed was. 'Wel zag ik zo nu en dan iets zwarts voorbij het beeldvenster schie-

ten', zo schreef hij in Radio-Expres, 'doch hieruit een paard te herkennen was mij te machtig'.

Desondanks bleven enthousiaste televisie-amateurs tot in 1939 experimenteren met mechanische televisie. Intussen werkte de radio-industrie al jaren in stilte aan een geheel nieuwe televisiemethode, waarbij het beeld op geheel elektronische wijze werd afgetast...

Hilversum - Vroeger, toen het leven nog wat langzamer aan ons voorbijtrok, de radio en televisie nog niet commercieel waren, programmamakers nog gedreven waren en er in de ether minder werd geschreeuwd, was alles, in ieder geval in Hilversum, beter. Zeggen ze. Maar is dat ook waar? Het is niet ondenkbaar dat er vroeger al heel vervelende radio werd gemaakt, maar dat we ons alleen de mooie zaken herinneren.

Hebben de 'jonge honden' van nu nog wel die vonk in zich en vinden de pioniers van toen nu ook nog wel eens iets de moeite waard? En hoe zit het met mensen die er wat leeftijd betreft tussenin zitten zoals Nico Haasbroek en Frits Spits? Een rondgang langs gezichtsbepalende radiomakers van toen en nu en alles wat ertussen zit.

Bob Uschi (83, maker van talloze radioklankbeelden) slaapt - omdat zijn lichaam 'door de pijn wordt opgevreten' - slecht en luistert daardoor vooral 's nachts naar de radio. En switcht dan meestal naar de BBC want Nederland 'is gewoon een aantijging voor mij als radiomaker': „Plat, slecht, onverzorgd. Het is gewoon niet leuk meer om naar de radio te luisteren. En er wordt slecht gepresenteerd. Allemaal opgewonden juffrouwen die graag aan het woord komen. Een goede uitzondering was Het Gebouw van de VPRO, een lang praatprogramma dat goed in elkaar stak. Goede gasten, goede presentatoren, niet dat geluid dat je 's nachts hoort. De Vara is ook minder geworden, terwijl die op radiogebied toch een historie heeft."

Kees Buurman (58, werkte bij Vara en NOS, maakte tot 1984 tien jaar Met het oog op morgen, free-wheel nu bij Avro en adviseert radiostations in voormalige Sovjetunie) mist vooral de echte reportage en het ooggetuigenverslag met authentieke (achtergrond)geluiden: „Omdat iedere boterletter tegenwoordig voor een paar kwartjes zo'n draagbaar ding kan aanschaffen, hoor je alleen nog telefoonverbindingen. Natuurlijk, het merendeel van de budgetten gaat naar de televisie, maar het heeft ook met luiheid te maken. En deskundigheid is ook ver te zoeken. Er zijn toch geen correspondenten meer die met kennis van zaken over de situatie in een land kunnen vertellen. Iemand met persoonlijkheid, know-how. Het lijkt wel of het nu allemaal twaalfjarige net menstruerende meisjes zijn, die een stukje uit de plaatselijke krant zwak vertalen en dat dan voorlezen."

Radiomakers van toen en nu

Verslaggever Jan de Troye (tweede van rechts) in 1959 op radioreportage in de drukkerij van De Arbeiderspers waar toen de Radio Tv Gids van de Vara voor het eerst in kleur werd gedrukt.

Gabri de Wagt (73, maker van gedenkwaardige programma's als Marimba en tal van radiodocumentaires) wijst op de spiraal van te veel stations waar te weinig mensen naar luisteren: „Daardoor hebben de makers niet het gevoel voor wie ze werken, mensen worden niet gemotiveerd door te werken voor niemand. Daaraan gaat de radio een beetje ten onder. Als ik luister, hoor ik zo veel gebabbel. Men zit maar te zeuren over de tijd of het weer of een hondje. Daardoor devalueert het gebruik van het medium. Het wordt veel te onnozel gebruikt. Maar er is nog wel talent. Programmamakers als Jos Lubsen, Kees Vlaanderen, Michiel van Bergen Henegouwen, Lida Iburg en een aantal andere VPRO's, Pieter Jan Hagens en Felix Meuders bij de Vara. Mensen die hebben nagedacht en hun huiswerk maken, boeiende persoonlijkheden met inhoud én zelfkritiek. Die lullen niet."

Jan de Troye (74, een van de reporters van het eerste uur en daarna Vara- en NOS-bestuurder) gebruikt de radio uitsluitend voor informatie en achtergronden. „Dus Radio 1 en in het buitenland een Franse zender of de BBC. En een enkele keer als ik eens rustig naar klassieke muziek wil luisteren zet ik 4 aan. Over al die andere zenders heb ik niet zo'n mening. Ik vind het best, ik vergelijk het maar

met een boekwinkel of kiosk waar voor iedere groep wel een blad is te vinden."

Nico Haasbroek (50, jarenlang actief voor VPRO en Vara en nu hoofdredacteur-directeur van Radio Rijnmond) vindt het vooral tegenvallen dat de commerciële stations niets nieuws of vernieuwends te bieden hebben. „Je kunt net zo goed een muziekcassette aanzetten. Overigens, bij radio Rijnmond zijn juist wel nieuwe vormen ontwikkeld. Denk maar aan Post aan de telefoon." Haasbroek vindt het jammer dat ze zelden meer een goed klankbeeld, een mooi hoorspel of een fijn kinderprogramma hoort. „Maar in andere opzichten is het niet slechter geworden. De watersnoodgeneratie moest nog tussen de zandzakken gaan staan, maar met de snelle verbindingen van tegenwoordig heb je nu zo contact met het betreffende gebied."

Frits Spits (46, presenteert De Avondspits) zegt oprecht veel van radio te houden. „Radio is betoverend omdat het je in staat stelt een wereld uit illusies op te trekken. Iets maken van iets dat er niet is. Als radio een boek is, dan is televisie een stripverhaal. Nee, ik heb niks tegen televisie, maar radio heeft meer magie in zich. Ik kan ademloos luisteren naar een goede diskjockey, zoals vroeger Joost de Draaijer of Simon Bates die bij

de BBC zat. Bij zulke mensen wist je waarom ze een plaat draaiden."

Jack Spijkerman (45, presenteert de Steen en Been Show op Radio 3 en Spijkers met koppen op Radio 2) leerde het vak van Felix Meuders, die 'm bijbracht dat Radio vooral een snel medium is. „Je kunt één minuut voor twaalf alles voor de uitzending van twaalf uur nog omgooien. Wat ik voor Radio 3 doe is belletje trekken. Radio is meestal behang. Maar ik moet er niet aan denken dat mijn collega's om de aandacht te trekken allemaal gaan praten of leuk gaan zitten doen. Ik denk nu al vaak: houd je mond, draai een plaat!"

Jeanne Kooymans (30, Breakfast-club op Radio 3): „Vroeger lag ik in bed met een radiootje tegen mijn oor te luisteren naar de piraten. Ik heb zelf ook nog op een flat in Nijmegen illegale programma's helpen maken. Die romantiek is er niet meer. Radio wordt nu gemaakt vanuit grote bedrijven met belangen en vergaderingen. Maar het is nog altijd heel bijzonder om 's morgens vroeg op te staan, de studio in te duiken en dat vervolgens een miljoen mensen met jouw programma wakker worden."

Kees Vlaanderen (38, gerenommeerd documentaire- en hoorspelmaker) vindt het wel eens frustrerend om voor de radio te werken. „Het leukste blijft een zo

groot mogelijk publiek te bereiken, maar het aanbod van radio-programma's is veel te groot. Het wordt steeds moeilijker voor luisteraars om alles te overzien. Eigenlijk zou je goede, dure projecten veel vaker moeten uitzenden. In het theater is een stuk toch ook meerdere avonden te zien? We zouden de welwillende luisteraars meer kansen moeten bieden om iets bijzonders niet te missen. In het buitenland doen ze het allang zo."

Jeroen van Inkel (33, presenteert Rinkeldekinkel op Radio 3) vindt radio vooral intiem. En vluchtig. „Maar dat past wel bij mijn karakter. Radio is mijn grote liefde, want op de radio kan ik een kipfiletje bakken tijdens de verkeersinformatie met behulp van een bakgeluidje uit de kast geluidseffecten. Als ik zoiets op televisie wil is daar een producer, een regisseur, een cameraman en een keuken voor nodig. Je prikkelt de fantasie via één zintuig; de oren. Dat is de kick." Van Inkel is niet somber over de kwaliteit van radioprogramma's, wel over de toenemende onduidelijkheid. „Bij de commerciële omroep weet je precies wat je krijgt, Nederlandstalig, klassiek, gouwe ouwe, maar bij de publieke omroep weet niemand het meer. Er wordt hier wel gezegd dat het lijkt alsof we de stoelen aan dek van de Titanic aan 't rechtzetten zijn."

Philips radio

720A.

Bouwjaar 1931.

Prijs destijds

f 195,-

1931

„Alleen bij uitzonderlijke gebeurtenissen van nationaal of internationaal formaat werd uit de staven van alle omroepen een gemeenschappelijk programmateam geformeerd. Dat gebeurde bij voorbeeld bij de kroning van Juliana in de Westerkerk te Amsterdam in 1948. Ook bij de Olympische Spelen te Londen in datzelfde jaar was een programmateam uitgezonden dat was gecruteerd uit de staven van

De gezamenlijkheid

alle omroepen.

Typerend voor het eenheid-in-verscheidenheid-omroepklimaat was de gang van zaken rond de watersnoodramp van zaterdag 1 februari 1953. Aanvankelijk wenste de Avro, die op zondag de uitzendingen vanuit het rampgebied verzorgde, die taak te continueren, zeker toen bleek dat op

maandag, volgens de Avro althans, andere omroepen er minder van bakten.

Ook zette ze in haar eentje haar radioinzamelactie voor blindegeleidehonden 'De hond in de pot' om in 'Zoden aan de dijk', een inzameling voor het rampgebied. Pas na aandrang van de andere omroepen en onder druk van een

zeer slechte pers schaarde de Avro zich achter de actie 'Beurzen open, dijken dicht' waaraan alle omroepen in NRU-verband meerwerkten. Tot 28 maart stonden zaterdagavondvullende programma's op beide zenders in het teken van de actie, die 5,2 miljoen gulden opbracht. Na de actie werd overigens de traditie van eigen inzamelacties, liefst voor verwante organisaties, weer opgenomen...."

De radio-afdeling van de afdeling Kijk- en luisteronderzoek van de NOS floereert als nooit tevoren. Niemand wil het gezegd hebben, maar hoe slechter het gaat met de publieke omroep, hoe meer werk er is voor de onderzoekers. Natuurlijk hopen ze allemaal dat hun broodheren niet het leven zullen laten, maar ondertussen geven ze toe dat het onderzoeken spannender is geworden dan vroeger.

Vóór 1965 werd er helemaal niks onderzocht. En daarna gebeurde het mondjesmaat, zodat de beleids- en programmamakers van tijd tot tijd konden zien dat alles nog altijd gesmeerd liep. Mensen konden kiezen uit de publieke omroep en veel reden om je druk te maken was er dus niet.

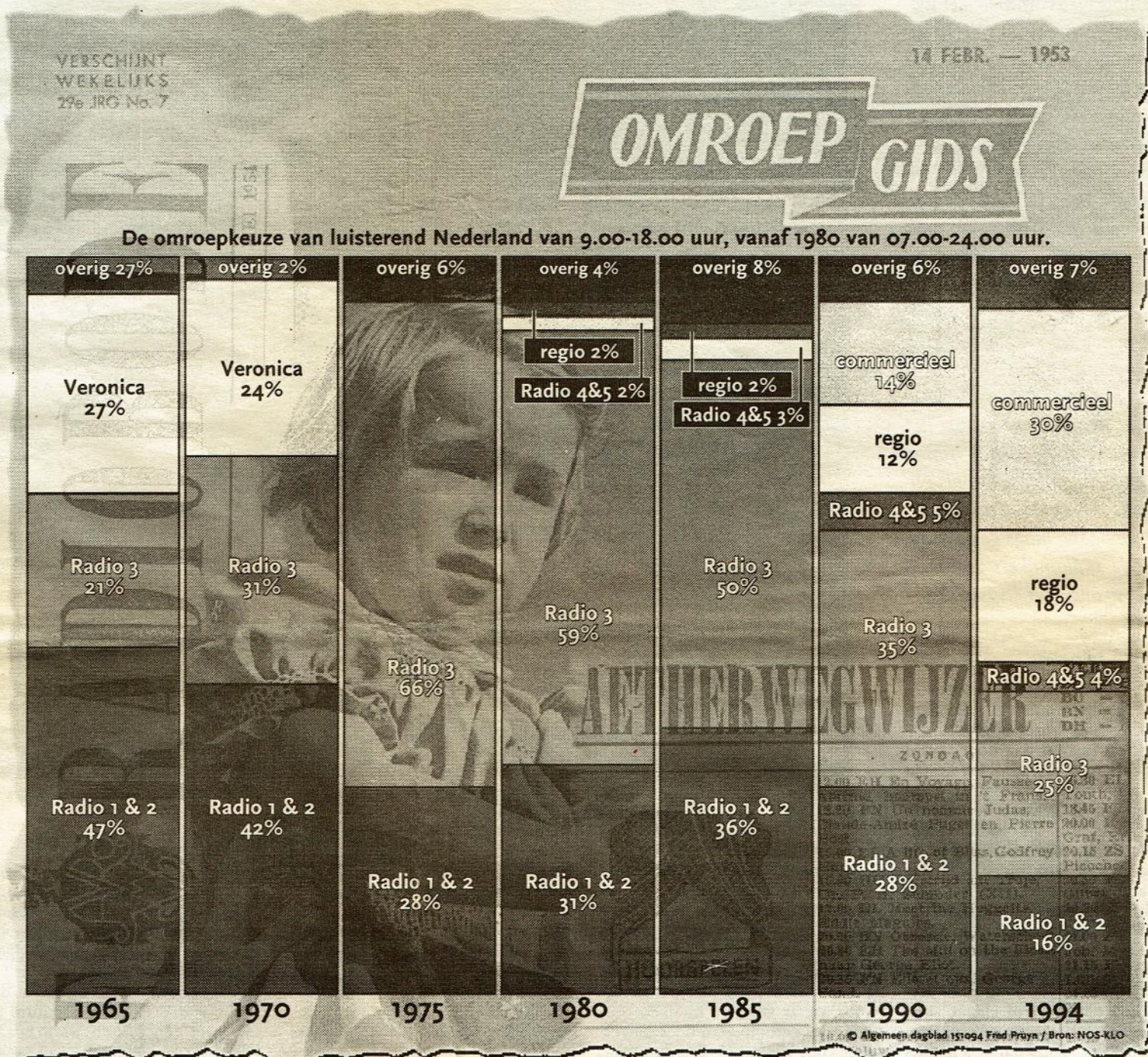
„Eigenlijk is het onderzoek de laatste vijf jaar een stuk interessanter geworden, omdat er nu pas sprake is van werkelijke concurrentie van buitenaf," zegt Henk van Zurksom van de afdeling Kijk- en Luisteronderzoek, die met enige regelmatig de luistercijfers ophoest voor de omroepen.

„Tot eind jaren tachtig vond men het wel leuk om te weten hoe er werd geluisterd, maar de cijfers gaven nauwelijks aanleiding zaken te veranderen. Als dat al gebeurde, was het om andere redenen. Het belang van de luistercijfers is net als van de kijkcijfers, enorm toegenomen. Vroeger was er nauwelijks geld voor over, want er werd toch wel geluisterd. Maar nu willen ze, als het effe kan, vorige maand de cijfers van volgende maand al hebben, omdat ze hopen dat er toch een iets betere positie uitkomt."

Dat de radio nooit eerder concurrentie ondervond is niet helemaal waar. In de jaren zestig en zeventig waren er de piraten zoals Veronica, Radio Caroline en Radio Noordzee. Maar de van een dikke saus jeugdsentiment voorziene verhalen, bij voorkeur verteld door mensen die er werkten, dat die zenders alle luisteraars naar zich toetrokken, kan Van Zurksom aan de hand van de cijfers naar het rijk der fabelen verwijzen. „Dat is dus nogal overdreven. In '65 en '70 ging een kwart van de luistertijd naar Veronica en dus 75 procent naar Hilversum 1, 2 en 3. Toen Veronica in '74 van zee werd gehaald steeg dat naar 90, 95 procent. Waarom zou je bij dergelijke cijfers veel energie in onderzoek steken?"

De positie van de publieke omroep was jarenlang ijzersterk. Tot dat vijf jaar geleden de ene na de andere commerciële omroep uit de grond werd gestampt. Van Zurksom wordt niet vrolijker van de luistercijfers van Radio 1 tot en met 5 die hij voortdurend aan zich voorbij ziet trekken. „Het mag duidelijk zijn dat de cijfers een dalende lijn vertonen en we weten niet wanneer hieraan een eind zal komen. We weten dat er nog steeds meer commerciële concurrenten bijkomen en dat geeft te denken. Hoe meer aanbieders,

Luisteraars en luistercijfers

hoe dunner de spoeling. Er is wel enige hoop op verbetering, gezien het feit dat Radio 2 per 1 januari komt met een nieuwe programmering."

Wat weten we over radioluisteraars? Ouderen en lager opgeleiden maken het meest gebruik van het medium en mannen luisteren wat meer dan vrouwen. Radioluisteraars zijn ook gewoontedieren die graag op een bepaald uur en op een bepaalde zender hetzelfde programma tegenkomen. Voor sport (Langs de lijn) of nieuws (Met het oog op morgen) zijn ze nog wel bereid speciaal een zender op te zoeken, maar over het algemeen kiezen mensen tussen twee, hooguit drie favoriete stations. En in de auto wordt wel veel geluisterd (10 van de 100 luisterminuten), maar niet zoveel als vaak wordt gedacht.

De omroepen willen niet alleen weten wie er wel luisteren, maar vooral wie niet en waarom niet.

Wordt er niet of te weinig geluisterd op Radio 1, 2 of 3 die juist luisteraars en dus reclamegeld moeten trekken, dan zal er in deze panikerige tijd iets gebeuren. Als KLO wordt gevraagd een onderzoek te doen naar een bepaald programma, dan voelt Van Zurksom de bui al hangen.

Hij zegt: „Het lijkt me nogal logisch dat er naar iets dat fantastisch functioneert en goed wordt beluisterd niet zo snel onderzoek wordt gedaan als naar een programma waarvoor het er niet zo goed uit lijkt te zien. Maar dat neemt niet weg dat het interessant kan zijn om daar onderzoek naar te doen. Een onderzoek waarbij je van tevoren weet dat er alleen maar prachtige dingen uitkomen voegt weinig toe, tenzij je het publiek wil laten weten dat iedereen het prachtig vindt."

Vroeger, in de gouden tijd toen nog nooit iemand van Sky of Radio 10 had gehoord en de radio

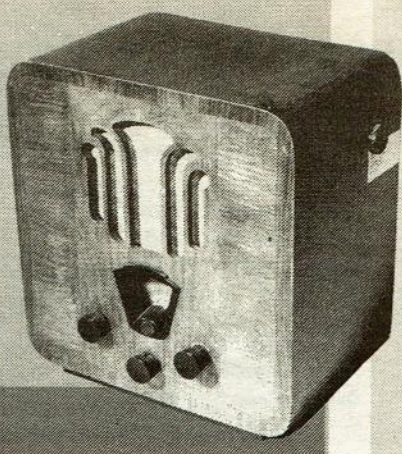
nog gewoon Hilversum heette, werd er nog geluisterd. Met elkaar rond het toestel genoot Nederland ademloos van spannende hoorspelen. Ze worden nog altijd gemaakt, net als (soms) prachtige documentaires, maar waar zijn de echte luisteraars gebleven?

Van Zurksom: „Uit de cijfers blijkt dat niet meer massaal met de hele familie wordt geluisterd. Een hoorspeluur trekt vergeleken met nieuws- of muziekprogramma's heel weinig luisteraars. Radio 4 en 5 hebben samen 4 procent van de totale markt. Maar Radio 5 is dan ongeveer 1 procent en Radio 4 heeft 3 procent. Het gaat te ver om te zeggen dat je een programma voor Radio 5 helemaal voor niks maakt. Wij halen uit de cijfers dat je daarmee gemiddeld twintig- tot dertigduizend mensen bereikt. En dat is niet helemaal niks. De gemiddelde voetbalclub is blij met zo'n publiek."

De vraag is of je op basis van dergelijke desastreus lijkende cijfers moet besluiten om Radio 5 en misschien ook Radio 4 dan maar op te doeken, omdat daarmee toch geen grote groep kan worden bereikt. Van Zurksom denkt dat die zenders heel goed kunnen blijven bestaan, op voorwaarde dat er met Radio 1, 2 en 3 voldoende geld kan worden verdiend. „Radio 5 vervult wel degelijk een functie, maar er moet op een andere manier tegen de cijfers worden aangekeken. Die zender is in het leven geroepen om bepaalde groepen te bedienen. Dan is het wel belangrijk om de belangstelling daarvoor te blijven meten, maar de huidige uitkomst van het onderzoek moet niet bepalend zijn voor de vraag of je die zender voortzet of opheft. Het reclamegeld wordt verdiend op Radio 1, 2 en 3. Op Radio 5 is geen reclame, daar hoef je dus helemaal geen aansluiting te vinden bij de grootste groep luisteraars."

Philips Super
836 A.
Bouwjaar 1935.
Had drie
golfbereiken.
Prijs destijds:
f 275,-

1935

„In de vooroorlogse Nederlandse omroep met zijn autonome particuliere verenigingen vormden de technische voorzieningen een probleem. Elke vereniging diende uit eigen midelen deze, veelal kostbare, voorzieningen te treffen. De studio's plus de inrichting daarvan konden veelal slechts na grootscheepse inzamelingsacties onder de leden worden betaald.

Maar men wilde graag;

De radiozenders

het studiogebouw drukte de opofferingsgezindheid en trots van de achterban uit. Dat gold veel minder sterk voor de zender waarmee de programma's het land in werden gestuurd, hoewel de imponerende torens zich daar wel voor leenden. De zenders waren evenwel van ouds in handen van het bedrijfsle-

ven. De Nederlandse omroep was begonnen met tamelijk primitieve fabriekszenders, met die van Idzerda in Den Haag en de NSF in Hilversum als belangrijkste.

Op deze laatste was het halverwege de jaren '20 dringen geblazen door een groeiend aantal omroepen. NSF, NCRV en KRO

stelden daarom in 1927 te Huizen een nieuwe zender in gebruik. Hoewel de Avro geruime tijd heeft geprobeerd de beschikking te krijgen over een eigen zender (en dus meer zenduren) bleef de situatie dat er twee Nederlandse zenders waren tot in de jaren 60 ongewijzigd. Dat kon ook moeilijk anders want Nederland mocht volgens internationale afspraken maar via twee golven uitzenden...

Dank zij toeval en kapitaal in Hilversum

Op de schaal van die prachtige oude radiotoestellen stonden geheimzinnige namen: Brasov, Malmö, Bero-münster, Bratislava en Sottens. Tussen die vaak onbeduidende buitenlandse provincieplaatsen misstond Hilversum geenszins. Als enige kwam Hilversum er zelfs twee keer op voor: Hilversum 1 en Hilversum 2. Niemand vond het toen nog vreemd dat de Nederlandse omroep niet uit de grote stad kwam. „Ze hadden het ook nooit moeten veranderen in Radio 1, Radio 2, Radio 3 etcetera, Hilversum alleen was toch mooi genoeg,” zegt de Hilversumse wethouder van economische zaken E. Weijers met enige weemoed.

Hoe komt het toch dat de omroep zich in de jaren twintig juist in Hilversum vestigde? Een hardnekkige omroepanecdote wil dat die keuze vooral werd bepaald door Avro-pionier Willem Vogt, of eigenlijk door diens echtgenote die in het Gooi wel een dienstmeisje kon vinden en in Amsterdam niet.

De werkelijkheid is minder prozaïsch en heeft veel meer te maken met het toeval en de kracht van het kapitaal van Philips — ook vele jaren later van belang bij de invoering van televisie in Nederland — waarmee de concurrentie kon worden weggevaagd.

Want in de jaren twintig leefde het nieuwe fenomeen radio met tal van zendertjes in een groot deel van het land. In Den Haag begonnen ir. H. H. Schotanus à Steringa Idzerda, de firma's Velthuisen en De Jager, J. Corver, A. Tamsen en lampenfabriek Heusen (aanvankelijk in Arnhem) met radiozenders. In Amsterdam waren Boosman Smit & Hooghoudt actief, in IJmuiden ene Middelraad.

Toen in 1923 het ministerie van Waterstaat zendmachtingen ging verstrekken meldde zich 23 gegadigden, waarvan de Nederlandse Seintoestellen Fabriek in Hilversum er slechts één was.

De NSF, tijdens de eerste wereldoorlog met hulp van de Marconi Maatschappij opgericht door een aantal grote rederijen die de produktie van telegraaf toestellen voor hun schepen zelf ter hand wilden nemen, had voor Hilversum gekozen vanwege de centrale ligging, de goedkope fabrieksterreinen waar niet geheid hoefde te worden en vanwege de goedkope arbeidskrachten.

Onder dreiging van de naderende economische crisis breidde de fabriek zijn activiteiten uit. De afdeling houtbewerking ging ramen en deuren maken, de bankwerkerij fietsen. En in de produktie van radiotoestellen zag een nijver directielid ook wel brood. Met het grote aantal eenmansbedrijfjes had de directie één ding gemeen: de verkoop kon het best gestimuleerd worden wanneer er met die toestellen iets te beluisteren viel. Dus moest er een zender komen. Philips, die aanvankelijk niets in de uitvinding van de radio had gezien en maar met moeite door de

De hoge zendmast, de verbeterde techniek, de professionele aanpak en het kapitaal van Philips zorgden er voor dat de radiozender van de Nederlandse Seintoestellen Fabriek (NSF) uiteindelijk als enige overbleef.

Haagse pionier Idzerda te bewegen was geweest om radiolampen te gaan maken, zag nu zijn kans schoon. Het Eindhovense bedrijf bouwde twee 60 meter hoge zendmasten, verleende verdere technische bijstand en werd uiteindelijk

de belangrijkste financier van de NSF. Daarmee ontstond een kapitaalcrachtige onderneming met de krachtigste zender en voor die tijd uitstekende studio's. Tegen die professionele en zakelijke aanpak legden de kleinere, meestal

amateuristische, omroepjes het al snel af.

Het ontbrak de NSF ook niet aan maatschappelijk inzicht. De geestelijke stromingen konden vervolgens zendtijd huren en zo ontstonden de huidige omroepen,

die toen al leden nodig hadden om de zenderhuur bijeen te brengen. Voor het gemak ook vestigden de omroepen zich in de buurt van de eerste studio's en de eerste grote zender. Dat legde de NSF in elk geval geen windeieren, wat valt af te meten aan de personeelsomvang. In 1922 nauwelijks 100 mensen; in 1948 een dikke 3.500.

Ook nu nog is de omroep in Hilversum een van de belangrijkste werkverschaffers. Het gaat om 13.000 arbeidsplaatsen en dat betekent dat zo'n 34 procent van de Hilversumse beroepsbevolking direct of indirect van de omroepen en tv-producenten afhankelijk is. „De omroep zorgt voor het profiel van Hilversum,” erkent wethouder financiën en ruimtelijke ordening mr. B. Meulman. „Er wordt een omzet van 2 miljard gulden gehaald en dat heeft een spin-off-effect op de middenstand en het overige bedrijfsleven.”

Meulman en zijn college Weijers van economische zaken zijn blij met de omroep in hun gemeente. „Er liggen hier voor miljoenen investeringen in de grond. Tal van toeleveringsbedrijven vestigen zich rondom de omroep en de gemeente profiteert van de naamsbekendheid en de uitstraling van de omroep; kortom wij hebben er veel voordeel van.”

Zorg is er soms ook. Zo moet er een oplossing gevonden worden voor een ingewikkeld verkeersprobleem rondom het Mediapark van het NOB. Er moet flink onderhandeld worden over de bestemming van omroepvilla's en studio's die vervuld worden voor nieuwbouw. En over de vestiging van nieuwe bedrijven op het omroepkwartier wordt ook wel eens een hartig woordje gesproken. Maar de zorgen daarover krijgen nooit de overhand, verzekeren de twee wethouders. Wat overheerst is het voldane gevoel dat de werkgelegenheid is gegarandeerd en dat de gemeente en de inwoners profijt trekken van de aanwezigheid van de omroep.

Meulman schetst een eenvoudige voorbeeldje: „Er komen hier geregeld bussen uit Duitsland met toeschouwers voor de grote shows van John de Mol. Die mensen zijn een dagje uit, gaan hier ook de stad in, blijven soms twee dagen hangen. Ze hebben wat te besteden. Voor het toerisme is verder een monumentale route langs de omroepgebouwen interessant”

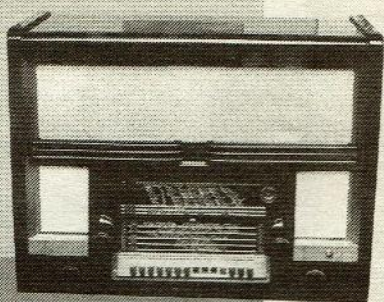
Weijers: „Maar de audiovisuele industrie trekt ook hoogwaardige bedrijven aan. Dat is van eminent belang voor onze gemeente. Daarom zouden we de omroep voor geen goud willen missen.”

Meulman: „Ons motto is: geen omroep de stad uit.” Hij bekent zelfs 'wel een beetje trots' te zijn op de aanwezigheid van de omroep in Hilversum. „De ene stad is beroemd om z'n kaas of z'n molens. Hilversum is beroemd door zijn raadhuis en de omroep. Op vakantie in het buitenland krijg ik altijd een speciaal gevoel als ik bij het begin van de uitzendingen van de Wereldomroep steeds het carillon van Hilversum hoor.”

Philips radio 990X. Bouwjaar 1940.

Zogenoemde
Dubbelsuper.
Eerste apparaat
met voorkeur-
afstemming. Prijs
destijds: f 385,-

1940

„Op 6 juni 1954 ging Eurovisie officieel van start. Sindsdien werd het netwerk van straalzenders toegepast voor het relay-eren van incidentele gebeurtenissen als voetbalinterlands, opera's en bij voorbeeld ook het Eurovisie Songfestival.

Tot op initiatief van de NTS in maart 1958 een conferentie van journalisten uit 17 westerse lan-

De uitwisseling

den werd belegd om te be- zien of het straalverbin- dingsnet te gebruiken was voor grootscheepse nieuwsuitwisseling. Hier- uit vloeide de European News Exchange voort tus- sen de Britse BBC, het Bel- gische NIR/INR, de Itali- aanse RAI, de Franse RTF en de Nederlandse NTS

die het mogelijk zou ma- ken dat actuele beelden uit het buitenland nog de- zelfde dag zichtbaar wer- den in de huiskamer.

Het toeval wilde dat op de dag van de eerste expe- rimentele uitzending, 6 oktober 1958, Paus Pius XII ernstig ziek werd en overleed. Zo had men een

primeur: live beelden van- uit het Vaticaan. De di- aloog tussen de BBC-man en Carel Enkelaar, die als eerste Europese nieuws- coördinator in Brussel op- trad, zou historisch wor- den:

‘We want to take it live!’
‘Okay, Kenneth. You want the dead Pope live...’

Het experiment was ge- slaagd en de nieuwsuit- wisseling werkt nog steeds.”

‘Ik stikte bijna van ontroering om het wonder dat we waarnamen’

Een kartonnen bakje met mei- kersen en een dun sigaretje vormden het eerste honora- rium dat is uitgekeerd aan musici die voor de radio optraden. Het was 1919 en het gelegenheidsorkestje wist nog van niets. Het was uitgenodigd voor ‘waarnemingen van technische aard’ had in Den Haag gevestigde radiofabrikant ir. Hans Henricus Schotanus à Steringa Idzerda hen verteld. „Julie moet voor een telefoon spelen maar dan zonder draad. Maar ze zullen het toch ver kunnen horen.”

De uitzending was bestemd voor een rechtstreeks contact tussen Den Haag en Eindhoven, maar al spoedig kwamen van oprechte ra- dio-amateurs enthousiaste luister- rapporten binnen uit Groningen en Limburg, ja, zelfs uit Engeland.

„Ik behoorde bij het groepje van 5, dat in de Beukstraat vereenigd was en daar bijna stikte van ontroering om het wonder dat we er waarnamen,” schreef Herman de Man (Het Wassende Water) in 1946 aan de weduwe van Idzerda. „Wat waren we toen in 1919 onbezorgd en blij. Ik, jong journalistje, wild gelukkig met mijn primeur, uw man diep bewogen en onhandig van de emotie.”

Met zijn 1,92 meter was Idzerda een *grand seigneur*, een man met allure. Dominante persoonlijkheid, hoffelijk en onverzettelijk. Volgens zijn nu 82-jarige dochter Mary, was hij geen zakenman, maar een idealist met een toekomstvisie die be- zeten was door de gedachte van de radio-omroep. Hij dacht niet commercieel, alleen technisch. „Maar hij was wel populair. Mensen die zijn uitzendingen hadden gehoord kwamen taarten brengen. Of oes- ters en dat soort dingen.”

Zijn oudste zoon Henricus Han- so (80): „De verdienste van mijn vader is in de eerste plaats gelegen in 't feit dat hij ver vóór anderen heeft gezien welk machtig medium de radio-omroep is.”

Toch kwam de erkenning pas in 1969, toen Idzerda al 25 jaar dood was. Tot dan toe gold Avro-pionier Willem Vogt als grondlegger van de Nederlandse omroep. Dat deed Idzerda pijn, maar zijn trots - Fries van oorsprong - weerhield hem van protest. Waarom Vogt zijn eigen mythe in stand hield is nooit goed duidelijk geworden. Hij kende Idzerda wel degelijk, want in 1924 had de nog volslagen onbekende W. Vogt uit Blaricum de eerste hoorspelwedstrijd bij de echte pionier gewonnen.

De eierzuchtige Vogt zweeg al die jaren kennelijk omdat het hem beter uitkwam. Toen een historicus en voormalig hoofdbestuurder van

Radiopionier Idzerda kreeg pas 25 jaar na zijn dood erkenning

ir. Hans Henricus Schotanus à Steringa Idzerda, door zijn kinderen als een grand seigneur omschreven

de Vara een warm pleidooi hield voor erkenning van Idzerda's pionierswerk, was Vogt woedend. Hij zag er 'een lafhartige aanval' van de socialistische Vara in op zijn enige algemene Avro. En Idzerda was in zijn ogen slechts een winkeliertje met een radiozendertje. Pas veel later, toen de storm geluwd was, erkende Vogt in een van zijn boeken het pionierschap van de Haagse Fries.

Net als de boekdrukkunst heeft de radio vele vaders. Dat moet de voornaamste reden zijn waarom Idzerda nooit internationaal is erkend als de grondlegger van de moderne omroep. J. C. Maxwell en Heinrich Hertz bedachten eind vorige eeuw hoe elektromagnetische trillingen konden worden opge-

wekt. Guglielmo Marconi ontdekte hoe die trillingen draadloos konden worden overgebracht, waar- door de telegraaf via draden overbodig werd. De Canadees Reginald Fessenden bouwde de vindingen verder uit en liet al op kerstavond 1906 een operazanger het Largo van Händel voor een geïmprovi- seerde radiomicrofoon zingen.

De Belgen Brailard en Goldschmidt experimenteerden toen ook al. In 1914 vonden er op het terrein van het koninklijk paleis in Laken al regelmatig muziek-uitzendingen plaats. De eerste wereldoorlog maakt daar een eind aan. Marconi zelf zond halverwege 1919 vanuit Chelmsford (Essex) tweemaal daags een programma uit van een half uur met muziek en een toespraak.

Waarom dan toch Idzerda als grondlegger, niet van de radio maar van de omroep? Dat ligt aan de definitie van het bedrijven van omroep: Een voor het publiek bestemde uitzending die tevoren wordt gepubliceerd en waarvan inhoud en tijdstip bekend zijn. Een advertentie uit 1919 in de Nieuwe Rotterdamsche Courant is het onomstotelijke bewijs dat Idzerda aan die voorwaarden voldeed. Daarin wordt een Soirée-Musicale aangekondigd. „Iedereen die in het bezit is van een eenvoudig Radio-ontvangstoestel kan deze muziek rustig thuis horen.” De *parademarsch* Turf in je ransel was het eerste muziekstuk dat op 6 november 1919 door de eerste omroep wordt uitgezonden. En daarmee was Idzerda de Amerikaanse omroepioniers ver voor.

Idzerda, als natuurkundig ingenieur afgestudeerd in het Duitse Bingen, experimenteerde al tijdens zijn studietijd. Radio-ontvangst

In een woning aan de Haagse Beukstraat zorgde ir. Hans Henricus Schotanus de hand van karton gemaakte, trechtermicrofoon kreeg als beloning een doosje

voor particulieren was toen nog verboden, maar als buitenlander had hij weinig te duchten en een onderzoek kon worden afgekocht met 'eenige goede Hollandsche sigaren'.

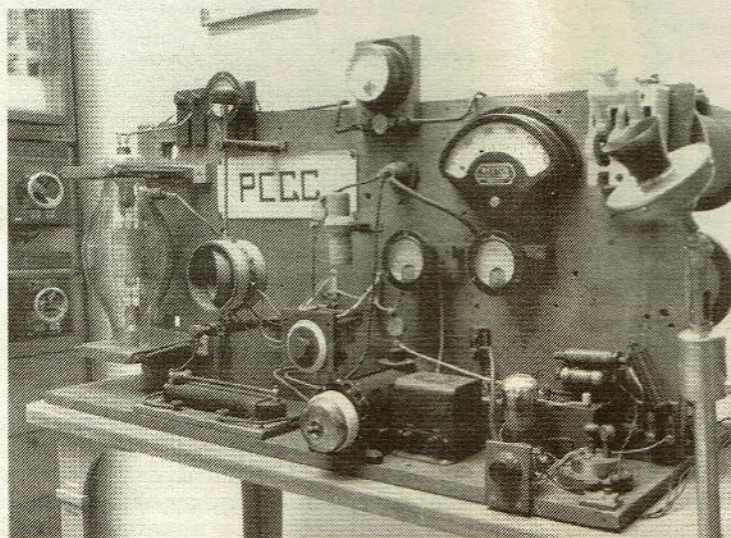
In 1914 begon Idzerda in Den Haag zijn radio-telegrafisch bedrijf annex instrumentenmakerij Wireless, in 1918 omgezet in de Nederlandsche Radio-Industrie, nog later - na een faillissement - in de NV Idzerda Radio. De jonge ingenieur maakte naam met een eerste uitzending op de Utrechtse jaarbeurs, waar hij samenwerkte met fabrikant Philips die hij met veel moeite („Wat hebben wij aan die paar honderd lampjes waar wij 2500 gloeilampen per dag maken,” zei Anton Philips) had weten over te halen de door hem ontworpen radiolamp Ideeet te maken. De stand van Idzerda stond op het Lucas Bolwerk, die van Philips op het Vreeburg. De zender overbrugde de 1200 meter moeiteloos en was zelfs op 12 kilometer afstand, in IJsselstein, nog duidelijk te ontvangen. Het publiek was verbaasd en dacht dat er een ondergrondse draadverbinding lag.

Idzerda ging door, vooral omdat hij de commerciële mogelijkheden van de radio wilde uitbuiten. Zijn

radiotoestellen zouden beter worden verkocht als er programma's waren om naar te luisteren. Zijn opzet slaagde. Op het hoogtepunt van zijn werkzaamheden - Idzerda zond vier keer per week uit - had hij 30 tot 40 personeelsleden in dienst. En op zijn draadloze ontvangschakeling met dempingsreductie had Idzerda octrooien in Amerika, Frankrijk, Denemarken, Italië, België, Engeland, Hongarije, Tsjechoslowakije, Zweden, Zwitserland, Oostenrijk en Spanje.

Zijn radiostation PCGG zond veel muziek uit. Zelf vertelde omroeper Idzerda moppen, die de volgende dag op kantoor werden doorverteld. Publieke figuren kritiseerde hij en hij maakte reclame voor sigaren, taarten en andere producten van plaatselijke winkeliers.

Het vier kinderen tellende gezin werd ook ingeschakeld bij de uitzendingen. Dochter Mary Idzerda herinnert zich hoe zij met een van haar broertjes in vaders studio ('Brandt dit licht, dan koppen dicht') liedjes moest zingen. „Hij wilde weten of die kinderstemmetjes goed zouden overkomen. Ik was zes jaar en werd halverwege zo bang van die enorme microfoon, die wel een halve meter in door-

De PCGG-zender van Idzerda is te bewonderen in het Omroepmuseum in Hilversum

Philips radio
BX 360A.
Bouwjaar
1945.
Bijnaam: De
Plank. Prijs
destijds:
f 185,-

1945

„Kees van Kooten en Wim de Bie nemen in de Nederlandse omroepgeschiedenis een tamelijk unieke positie in. In de loop van hun meer dan dertig jaar lange omroepactiviteit ontwikkelden zij vanuit de aloude theater-sketch met 'typetjes' een televisievorm die zich niet met andere laat vergelijken.

Hun programma's zijn in het satirische genre gaan behoren tot het beste en meest gewaardeerde

Unieke positie

wat de Nederlandse televisie te bieden heeft.

Omdat de publieke waardering alle sociale en intellectuele barrières doorbreekt, is hun invloed op de samenleving onpeilbaar groot. Een indicatie geeft het feit dat ze van alle omroepmedewerkers de meeste nieuwe woorden aan de Nederlandse taal

schaf hebben toegevoegd. Zij introduceerden 'doemdenken' en 'simplisme', maar ook 'lekker soppen' en 'regelneef'. Onsterfelijk werden de typeringen van Cor van der Laak ('en wel hierom..'), de Vieze Man en Jacobse en Van Es.

Ze begonnen oorspronkelijk bij de Vara-radio als

de twee plat-Haags sprekende Klisjemannetjes in het programma Uitlaat. In 1967 begonnen zij, eveneens bij de Vara, het televisieprogramma Yin Yang waaraan ook Sonja Barend meewerkte, maar na twee uitzendingen verdween dit programma al. Meer succes hadden zij daarna met het programma Hadimassa, eveneens van de Vara, en al hun andere - sinds 1972 bij de VPRO ondergebracht - scheppingen."

Steringa Idzerda, hier rechts achter de piano, voor de eerste omroepuitzendingen. Het orkest voor de enorme, met meikersen.

snee was, dat ik huilend ben weggegaan. Mijn broertje heeft het liedje wel uitgezongen."

Idzerda zorgde ook voor het eerste kinderuurtje op de radio. Hij vertelde zelf bedachte verhalen van Mopje en Stropje, die hij eerst op zijn kinderen had uitgeprobeerd.

Groot was de voldoening toen de Britse krant Daily Mail, die vond dat de ontwikkelingen in Engeland te langzaam gingen, Idzerda ging betalen voor uitzendingen van concerten uit het Scheveningse Kurhaus. Maar de verbittering sloeg toe toen dat initiatief in Nederland niet bekend werd. „Doch zelfs van deze belangrijke gebeurtenis werd in de Hollandsche dagbladen geen woord gerept, mogelijk uit jaloezie, mogelijk uit conservatisme, of beide," schreef Idzerda, terwijl in Londen op pleinen luidsprekers werden opgesteld om zijn uitzendingen wereldkundig te maken.

De Daily Mail stopte na twee jaar. En Idzerda raakte in geldnood. Zijn bedelbrieven - 'Toont uw goeden wil, anders wordt de aether stil' - leverden te weinig op. In 1924 was het afgelopen. Twee jaar later begon Idzerda opnieuw, maar de machtige Nederlandse Seintoestel-

len Fabriek (NSF) was toen al begonnen en daarmee viel niet te concurreren. In 1935 werden zijn technische bezittingen - 'machinerieën, gereedschappen en luxe radiotoestellen' - bij opbod verkocht. Hij had de snelle ontwikkelingen niet kunnen bijhouden.

„Hij was zijn tijd vooruit, maar economisch gezien was het geen succes," mijmert zoon Henricus Hanso. „De vergunning, het plaatsen en onderhouden van de antennes, de kabels van het Kurhaus naar ons huis. Dat kostte hem allemaal teveel. Er stonden immers geen inkomsten tegenover. Geld verdienen deed hij niet. Ik voelde wel dat hij moeder en de kinderen tekort deed."

Een kinderloze oom, die Idzerda als zijn zoon beschouwde, had al keer op keer bijgesprongen. Honderdduizend gulden, in het begin van deze eeuw een gigantisch vermogen, heeft het die oom gekost.

Dochter Mary herinnert zich een 'lieve maar strenge vader', die later teruggetrokken en gedesillusioneerd leefde. Hij stortte zich op zijn andere hobby, de genealogie, en hij kon in het onderhoud van zijn gezin voorzien door de exploi-

tatie van vier pensions in Scheveningen die hij van zijn vermogende oom had geërfd.

Maar Mary had inmiddels zo haar bevestiging van de radio dat zij die uit haar eigen leven bande. „Als kind heb ik toch wel onder die hobby van vader geleden. Ik kon vaak niet slapen van het lawaai. Toen ik trouwde wilde ik rust. Bij mij kwam de radio er niet in. Dat gebeurde pas toen mijn zoon groter werd."

ir. Hans Henricus Schotanus à Steringa Idzerda mocht dan met de radio zijn vastgelopen, zijn nieuwsgierigheid voor het nieuwe, het onbekende was gebleven. Die nieuwsgierigheid werd hem uiteindelijk noodlottig. In het laatste oorlogsjaar - hij was al eens opgepakt wegens illegaal luisteren naar de Engelse zenders - ging Idzerda in de Wassenarese duinen op zoek naar de resten van een bij de lancering ontplofte V2-raket. Een Duitse patrouille stuurde hem eerst nog weg. Maar toen Idzerda later opnieuw werd gesnapt werd hij ter plaatse als spion gefusilleerd. Het duurde nog bijna een jaar voordat de familie, die niet wist wat er gebeurd was, zijn lichaam kon bergen.

6 November

RADIO

1919

Soirée-Musicale.

(Donderdagavond 8-11 uur n.m.)

PROGRAMMA:

1. 'Lurf in je ransel
2. Valse Bauffy
3. Rigoletto
4. Een meisje dat men nooit vergeet
5. Los Banderilles
6. The rioly City
7. Le Barbier de Séville
8. Ave Maria
9. Carmen
10. De Ertenis

Parademarsch:
Czigane,
Quatuor.
Speerhoff.
Marche Espagnole
Cornet Solo.
Air de Rosine.
per Violino.
March.
Solser en Hesse.

en andere nummers.

Programma wordt gegeven met behulp van een pathefoon door middel van een Philips-Iduret-Generatorlamp,

gemonteerd in een

Radio-Telefonie Zendstation der „Ned. Radio-Industrie"

op een golfengte van 670 Meter.

Iedereen die in het bezit is van een eenvoudig Radio-ontvanger kan deze muziek rustig thuis hooren. 85664/114

Bij gebruik van onze versterkers kan deze muziek door het gehele vertrek hoorbaar gemaakt worden.

Voor nadere inlichtingen en levering van ontvangerinstellingen, versterkers, telefonie zendstations enz. wende men zich tot de

„Ned. Radio-Industrie"

Beukstraat 8-10,
's-Gravenhage.

Een advertentie in de Nieuwe Rotterdamsche Courant is het onomstotelijk bewijs van Idzerda's pionierschap.

Aan deze bijlage werd meegewerkt door Henk Langerak (pagina 5,6,7), Hanneke Kulik (pagina 3 en 4), Piet Koster (pagina 3 en 9), Sjak Jansen (pagina 8) en Hans van Reijssen (pagina 10 en 11).

Foto's: Robert Vos (oude radio's), Robbert Slagman, Archief NOB, Archief Dagbladunie, Omroepmuseum, dr. H. Wijffes.

Illustraties: Hans van Helden.
Graphic: Fred Pruijn.

De teksten die in vogelvlucht door de geschiedenis van de Nederlandse omroep gaan zijn, onder dankzegging, ontleend aan het boek: *Omroep in Nederland*, een uitgave van Uitgeverij Waanders in Zwolle. Bijdragen zijn van dr. M. van Elteren, dr. B. Manschot en drs. S. de Leeuw.

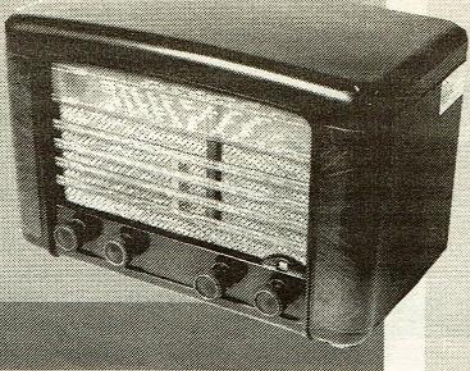
De oude radio's zijn - met erkentelijkheid voor de gastvrijheid - gefotografeerd in het museum van Radio Correct aan de Ceintuurbaan in Rotterdam. Het museum is morgen tussen 10.00 en 17.00 uur voor het publiek toegankelijk.

Vormgeving: Bram Sigterman, bijdrage Jan de Laat.

Eindredactie: Hans van Reijssen.

Philips BX
490 A. Had
zes banden.
Bouwjaar
1949. Prijs
destijds
f 275,-

1949

„De introductie van kleurentelevisie in Nederland verliep volgens dezelfde paden als destijds de zwart/wit-televisie. Philips en de omroepen (verenigd in de NTS) oefenden aandrang uit op de overheid om officiële kleurentuizendingen toe te laten. De regering stelde zich aanvankelijk nog afwachtend op, vooral omdat de NTS veel geld had gevraagd om voorbereidende maatregelen te treffen (studio's, ap-

Massaal op kleur

paratuur en zenderpark moesten worden omgebouwd) en men zich zorgen maakte over het feit of de consument wel massaal de dure kleurentelevisie-ontvangers zou aanschaffen. Maar in januari 1967 kwam het verlossende woord uit Den Haag en kon de NTS in oktober dat jaar beginnen met experi-

mentele uitzendingen. De definitieve invoering van kleurentelevisie werd op 1 januari 1968 een feit. De aankomst van Sinterklaas in 1967 was aanleiding tot de eerste buitenreportage in kleur; op 10 maart 1968 werd de eerste voetbalwedstrijd in kleur uitgezonden. De kleurentuizendingen namen een grote vlucht

aan het begin van de jaren 70. Was na oktober 1967 nog maar 11 % van het gemiddelde weekaanbod in kleur, in 1970 was dat al 33 procent en in 1974 87 procent. Na de eerste nieuwsgierigheidsaankopen keken de meeste mensen, afgeschrikt door de hoge prijs (in 1967 tussen de 2500 en 3000 gulden) liever even de kat uit de boom, maar halverwege de jaren 70 werd massaal op kleur overgeschakeld...

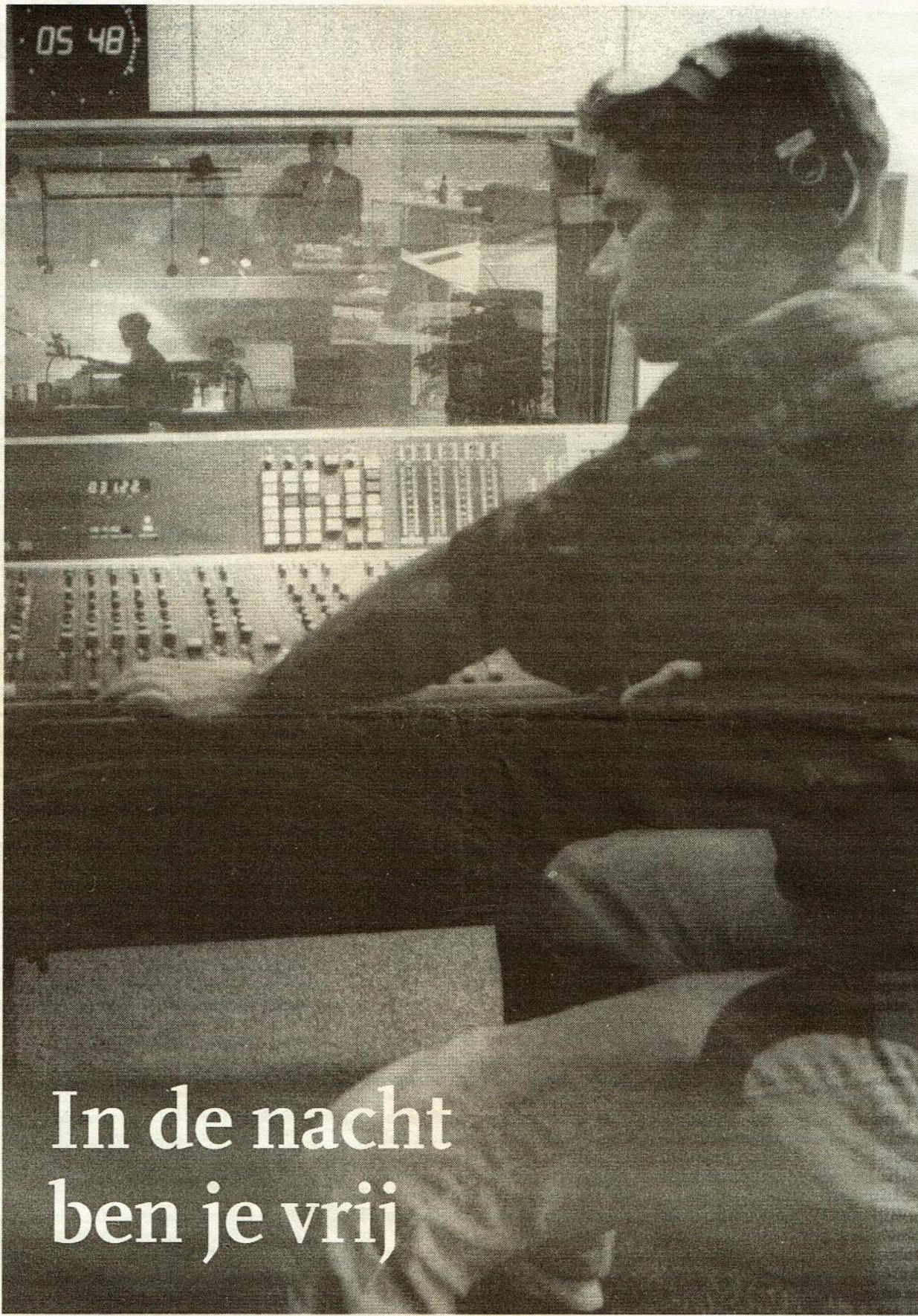
Unforgettable... that's what you are, unforgettable. De warme, donkerbruine stem van Nat King Cole bezorgt radioproducer Jan de Jong om 01.36 uur spontaan een rilling. Of is het de nacht, de duisternis buiten die koud maakt? Discjockey Angelique Stein (28), gezeten op de stoel naast De Jong, pakt een extra trui uit haar tas. „Het is de opkomende slaap”, zegt ze haastig, voordat ze zich naar de microfoon buigt voor het aankondigen van een nieuwe plaat.

Ze laat haar keus vallen op 'the velvet voice' Mel Tormé. Zachte trompetten vullen de enige verlichte ruimte op de eerste verdieping van het NOS-gebouw. Zodra de blaasintro wegebt is daar het karakteristieke hoge, lichte stemgeluid van de Amerikaanse crooner: *Please let me hold you tight in my arms, I could find the light in your charms, every night my whole life through.* Als een warme douche komen de woorden uit de luidsprekers. Dat is precies de bedoeling van de makers van KRO's *Niemandland*.

Wie niet slapen kan, moet zich een beetje op zijn gemak kunnen voelen en bij KRO's nachtprogramma op Radio 1 kan dat zes uur lang, tot dinsdagmorgen zeven uur. „Sommige mensen hebben helemaal niemand”, weet Jan de Jong (51). „Voor hen is-ie misschien wel familie, die radio. Voor die mensen betekenen ze veel en dat is het mooie van nachtradio maken. Je hebt heel duidelijk het gevoel dat het ergens terecht komt en dat het niet blijft zweven, wat je overdag wel eens hebt, omdat de luisteraar dan door te veel dingen wordt afgeleid. 's Nachts gaat de telefoon niet, staat er niemand voor de deur. Als er dan naar de radio wordt geluisterd, gebeurt dat heel aandachtig.”

Jan de Jong installeert zich elke maandagnacht achter de telefoon en beantwoordt en noteert de binnenkomende gesprekken. Angelique Stein of haar copresentator deze nacht, Marc Stakenburg (37), hoeven maar één oproep te doen - voor een verzoekje of het beroepenraadspeel - of de reacties stromen binnen. „Maar denk nou niet dat heel Nederland luistert”, zegt De Jong droogjes, „want numeriek is nachtradio niet interessant. Met 50.000 luisteraars heb je het wel gehad.”

Nederland wordt flink wat kwadraten kleiner in de nacht. De radio gaat een versnellinkje lager. De luisteraars hebben de tijd. Er ontstaat een soort wekkerloos gevoel, om met Cees Molenaars, eindredacteur nachtra-

In de nacht ben je vrij

KRO's *Niemandland*, 5.48 uur. De rust is voelbaar en er heerst een wekkerloos gevoel in de studio. De radio speelt een versnellinkje lager.

dio bij de Avro, te spreken. De overdag verplichte tijdmeldingen mogen achterwege blijven. De rust is zo voelbaar in de studio - klanktechnicus Fred Meijer blaasde gewoon door de *Allerhande*, het gratis kookmagazine van Albert Heijn.

Marc Stakenburg is een van die *deejays* in Hilversum die de knoppen aan de draaitafel liever zelf bedient. Zo heeft hij het vak geleerd vijftien jaar geleden. In diezelfde nacht. Veel meer dan nu waren de nachtuizendingen een podium waarop aanstormende radioma-

kers zich de kneepjes van het vak eigen konden maken, voordat ze op de dagzender in het diepe werden gegooid. Stakenburg is nog altijd blij dat hij zijn debuut 's nachts en niet overdag maakte. „Ik bakte er niks van, hoe goed ik ook had geoefend. Mijn keel ging gewoon op slot. Het was van een tot drie. En ik weet nog goed, om één minuut over drie belde mijn toenmalige chef, Vincent van Engelen. 'Ik heb niet geluisterd', zei hij, 'maar een fles champagne staat in de ijskast. Gefeliciteerd'. Dat vond ik wel zo grandioos van

hem. Hij had met het volste recht ook kunnen zeggen: zoek maar een andere job.” Van Jan de Jong hoort Stakenburg in zijn koptelefoon dat het tijd is een oproep te doen voor het beroepenraadspeel. „En vergeet je onze pastoor niet”, vraagt de producer erachteraan. Elke maandagnacht vangt het omroepbestuur van de KRO de telefoontjes op van luisteraars die anoniem hun geestelijke nood willen klagen. Dat zijn indringende gesprekken van gauw een half uur. Mensen die niet overweg kunnen met de hardheid van de

groep Portishead op de draaitafel heeft gelegd ('voor al degenen die door de mist naar huis rijden'). „'s Nachts is radio geen behaagje. Je publiek is heel gemêleerd. Dat is de nachtzuster, opa en oma die niet kunnen slapen, de vrachtwagenchauffeur. En wat ik zelf als heel prettig ervaar: je hoeft je niet aan de geijkte formules te houden, zoals in de dag, dat je zoveel gekend repertoire moet draaien, zoveel Nederlands repertoire, de Paradeplaat, de Troetelschijf. In de nacht bepaal jij wat gedraaid wordt. In de nacht ben je vrij.”

maatschappij, die vastgelopen zijn in hun relatie, hun werk hebben verloren of het verlies van een dierbare maar niet kunnen accepteren. „Na afloop van zo'n nacht ben je kapot”, verzucht pastoor M. Peters. Onder degenen die een beroep op hem doen bevinden zich ook een aantal vaste bellers. „En mensen”, zegt hij, „die op mij het gesprek oefenen dat ze de volgende dag met de psychiater zullen hebben. Je weet dat echter nooit helemaal zeker. Dus ook naar die mensen probeer je intensief te luisteren en hen te verwijzen naar hulpverleners in hun woonplaats.”

De telefoontjes die Jan de Jong krijgt zijn meestal van luisteraars die willen reageren op de uitzending. Op de muziekgroep die in de studio optreedt of, als er geen combo is, op het beroepenraadspeel. „Alleen met een stapel cd's bind je de luisteraars niet aan je”, meldt de producer. „Dus we doen altijd iets speciaals.”

Het beroep dat deze nacht moet worden geraden is dat van snowboardlerares. Uit Arnhem belt een assistent-wijkeldermeester: 'U had mijn beroep moeten nemen'. Andrea is de tweede die belt. Zij is een vaste luisteraar. Twintig jaar geleden werd ze aangereden door een dronken automobilist. Sindsdien ligt ze op bed aan een kunstlong. „Je hoort nog steeds bij de ploeg”, laat De Jong haar opgewekt weten. Waar de vaste presentatoren van *Niemandland*, Ruud Hermans en René van der Veer, uithangen, wil Andrea weten. Trouwe luisteraar Joop, MS-patiënt, stelt dezelfde vraag. „Ruud en René hebben vakantie, ouwe makker”, antwoordt De Jong. „Wil je Bonnie Raitt horen? Doen we Joop.” Angelique heeft de gevraagde cd al uit haar stapel opgediept, maar reserveert die voor straks, als de nacht zich leent voor het wat stevigere werk, voor *opsta-muziek*. „Elk uur is je publiek weer anders”, meldt ze opgetogen. Ze houdt van de nacht, net als collega Stakenburg, die een mysterieus nummer van de

Columbia
portable
radio
T24DAB.
Bouwjaar
1958.
Werkte nog
op buizen.

1958

„Het belang van Veronica voor de ontwikkeling van de radio in Nederland is gelegen in het feit dat de hele dag door een programma-soort werd uitgezonden die niet de volle aandacht van de luisteraar vereiste: de nadruk lag op de muziek. Presentatoren waren er wel, maar hun ter plekke geïmproviseerde teksten bevatten geen werkelijke informatie, of het moesten de namen van popmusici en titels van platen, alsme-

Losse presentatie

de enige human interest gegevens, zijn. Radio werd van primair tot secundair medium: een geluidsdecor, geluid als achtergrond bij andere bezigheden.

Techniek speelde in het succes van Veronica aanvankelijk een niet onbelangrijke rol. De zender was in Nederland een voorloper in het gebruik van de aan

de Amerikaanse voorbeelden ontleende discjockey-tafel en jinglemachine die door de discjockeys zelf bediend werden.

In het traditionele Hilversum ontmoetten die vindingen groot wantrouwen bij programmacheefs, registrateurs en technici. Niet alleen moesten de strakke

regie en tekstcontrole, die voor de Hilversumse radio zo kenmerkend was, bij de dj-tafel worden losgelaten, de omroeptechnici vreesden ook voor hun werkgelegenheid nu presentatoren zelf plaatjes gingen opzetten en met jingles gingen mengen.

Maar de losse stijl van presentatie paste zeer goed bij de ongedwongen stijl van beluistering, die steeds meer het radiogebruik ging karakteriseren...

Versnippering door zeezenders

Met de komst van - wat toen werd genoemd - de piratenzender Veronica (die in 1973 nog eens van zijn ankers sloeg en op de kust van Scheveningen terecht kwam) werd de versnippering waaraan de Nederlandse radio ten prooi is gevallen eigenlijk ingezet.

Er is een tijd geweest dat de woorden radio en Hilversum weinig minder dan elkaars synoniem waren, op de manier zoals met een afkeurende nadruk op *Den Haag* nog wel eens wordt aangeduid wat de hoge heren nu allemaal weer voor vervelends hebben bekookstofd.

Zeker voor wie opgroeide in de jaren toen televisie (dat trouwens *Bussum* als synoniem zou krijgen) in Nederland nog een onbekend verschijnsel was, was het verre Hilversum iets magisch. Wie in de gelegenheid was gewichtige evenementen als de Dodenherdenking of de jaarlijkse opening van de Staten-Generaal bij te wonen, had het geluk een van de reportagewagens van de Nederlandsche Radio Unie met eigen ogen te kunnen aanschouwen. En wie was uitverkoren om bij de uitzending van roemruchte programma's als De Bonte Dinsdagavondtrein of De Showboot aanwezig te mogen zijn, steeg in de familiekring geweldig in aanzien. Want in 'de studio' aan de 's-Gravelandseweg' of Heuvellaan had hij of zij dan al die coryfeeën in het echt gezien. „Weet jij niet hoe Jan Boots er uitziet? Ik wel. Laatst nog gezien.” En stevast zag-ie er heel anders uit: „Heel anders dan je bij die sterm zou denken. Ik had me hem héél anders voorgesteld.”

De kinderen van de radiokinderkoren (Jacob Hamel, De Karekieten, De Merels, Sweet Sixteen) kwamen ook al allemaal uit Hilversum. En om te benadrukken dat de luisteraars daar lekker niet vandaan kwamen, mocht een van die gouden strotjes aan het slot van de uitzending altijd afscheid nemen van 'de mensen thuis in de huiskamer' of 'de kinderen in het land'. Slechts van wie héél veel geluk had, werd de naam wel eens genoemd in Jeugdland, het NCRV-programma voor de vrije woensdagmiddag. Maar die moest dan wel tonnen melkflesdoppen en zilverbepaling voor het goede doel bij elkaar hebben geschaapt. Maar op school steeg je in aanzien, want je naam was op de radio geweest.

Een onmiskenbaar voordeel van deze toestand was de overzichtelijkheid ervan. Afgezien van het mysterieuze Radio Bloemendaal, dat in kerkdiensten was gespecialiseerd, had je er maar twee. Hilversum 1 en Hilversum 2. En wanneer je via de ene de christelijken van de KRO of NCRV kon beluisteren, waren de wereldliken van de Avro en Vara en de vrijzinnigen van de V. P. R. O. op de andere zender te vinden. Met dien verstande dat zij wel elke drie maanden van zender wisselden, hetgeen in sommige gezinnen het schuldbesef aanwakkerde wanneer dan per abuis even naar programma's van de 'verkeerde' omroepvereniging werd geluisterd. Want parochianen die hun oorleenden aan socialistische strijdlieden van de Vara waren menig pastoor een gruwel.

Aan dit alleenrecht van de Nederlandse publieke omroep kwam een bruusk einde toen de gebroe-

ders Verwey hun Vrije Radio Omroep Nederland oprichtten, in april 1960 hun zendschip Borkum Riff voor de Nederlandse kust parkeerden en zo maar tussen alle plaatjes door reclameboodschappen voor Nur Die-nylons of Safari-sigaretten de ether in slingerden. Radio Veronica. Heel even via 198 meter middengolf, maar al snel via de legendarische golfreus één-négen-tweé ('Goed idee!').

Dat deze piraten - waarvan Radio Caroline, Radio Londen ('Big L') en Radio Noordzee het voorbeeld spoedig zouden volgen - een bom onder het Nederlandse omroepbestel betekenden is in retrospectief misschien net wat te veel gezegd, maar dat men hun komst 'de versnippering' haar intrede deed staat als een paal boven (zee) water. Want 'Hilversum' - waar lichte muziek heel lang het exclusieve voorrecht leek van verzoekplatenprogramma's als Arbeidsvitaminen, Op De Plaat Rust en Vliegende Schijven en alles wat hitparade was beperkt bleef tot Tijd Voor Teenagers - kon dat niet op zich laten zitten. Al zou het nog tot 11 oktober 1965 duren eer 'de

Nederlandse popzender' Hilversum 3 ging uitzenden. Op reclamegebied kreeg Veronica pas vanaf maart 1968 concurrentie via de degelijke Stichting Ether Reclame. En ook toen net voor oudjaar 1975 de klassieke muziekzender Hilversum 4 erbij kwam was de Nederlandse ether nog tamelijk overzichtelijk. De regionale omroepen (in noord, oost en zuid) leken alleen maar bestaansrecht te hebben als kweekvijvers voor talenten voor wie Hilversum het einddoel leek.

Daar is de afgelopen decennia heel wat verandering in gekomen, want inmiddels telt Nederland van Omrop Fryslân tot en met Omroep Zeeland dertien regionale radiostations, sommigen met studio's in vijf steden in het betrokken gebied, en elk voorzien van een eigen reclameverkoopkantoor. Daarenboven doen via de gemeentelijke kabelnetten ook nog eens 337 lokale radiostations hun zegje. Maar omdat dat kennelijk nog niet genoeg was, kent Nederland sinds een klein jaar ook nog eens een handvol door de ministers d'Ancona en Maij toegelaten commerciële radiostations waarvan Classic

FM, Radio Noordzee Nationaal, Radio 10 Gold en Holland FM ook een etherfrequentie kregen toegewezen (de vijfde, AM Nieuws moet nog met uitzendingen beginnen) en zijn er ook nog de via de kabel te beluisteren stations als Sky en RTL Rock Radio om er maar een paar te noemen.

En allemaal proberen zij via de wettelijk toegestane zes minuten per uur een graantje van de reclamemarkt mee te pikken, waartoe met gigantische getallen wordt geschermd; Sky Radio beroept zich op 5,2 miljoen kabelaansluitingen (ofwel potentiële luisteraars) en Radio Noordzee Nationaal op 4 miljoen. Maar uit recent onderzoek door Intomart bleek dat dit laatste station in een maand tijd door iets meer dan een kwart daarvan 'soms' werd beluisterd.

Intussen lijken de regionale zenders hard op weg de populairste te worden; bij de laatste metingen van Intomart zaten zij met een gezamenlijk marktaandeel van 19,8 procent 'marktleider' Radio 3 op de hielen. Dat scheelde nog maar 1,8 procent.

Dat neemt niet weg dat zich tegelijkertijd een aanzienlijke 'deva-

luatie' van het medium heeft voorgedaan. Het omgekeerde van de wat botte zegswijze 'het peil daalt, maar de stemming stijgt' lijkt nergens zo van toepassing als 'op de radio'. Een presentator die het verschil tussen de werkwoorden enten en enteren niet eens kent, is nog maar een van de minste voorbeelden. Historisch besef of gewoon even iets opzoeken, lijkt ook steeds minder in zwang. Zo kon het gebeuren dat een presentatrice onlangs Sylvain Poons' ballade over De Novacs uit Praag - 'een' joodse familie die slachtoffer werd van de nazi's - afkondigde met de woorden 'een heerlijk nostalgisch plaatje'.

Maar ook de platte 'gezelligheid' wordt niet geschuwd. De in Rotterdam en omstreken via Radio Rijnmond vermaarde Hans van Vliet is daar een ster in. Onlangs vroeg hij de winnares van het spel De Vijf van Vroeger hoe oud haar zoon was. „Zestien? Zit-ie zeker al achter de meiden aan?” „Nee,” antwoordde de winnares, „hij is nog te druk met z'n brommer.” „Oh,” concludeerde Van Vliet, „dan zijn z'n balletjes zeker nog niet ingedaald.”

Aristona SA 6128.

Draagbare radio.

Bouwjaar 1960. Een van de eerste draagbare transistorradio's.

1960

„Pension Hommeles, dat tussen 1957 en 1959 werd uitgezonden, was om een aantal redenen uniek. De makers van het programma waren niet aan een specifieke omroep gebonden. Men maakte het zelfs niet uit welke omroep het uitzond. Dat verklaart ook wellicht waarom het zonder moeite door een andere omroep - de VPRO nam eens een aflevering van de Vara over in verband met het toen geldende systeem

Pension Hommeles

van zendtijdverdeling - kon worden overgenomen. Sfeer en thematiek bleken niet typisch Vara.

Volgens De Telegraaf toonde het programma al na drie uitzendingen „steeds meer het kenmerk van een gezellig, pretentieloze vermaakspeductie die inderdaad speciaal voor TV geschreven is

en gebruik maakt van de mogelijkheden die het medium biedt.' De aarzeling die hierin nog doorklinkt was na de vierde aflevering helemaal overwonnen. Toen noemde dezelfde krant Pension Hommeles een van die „programma's die echt televisie zijn, voor het visuele geschreven en uitgedacht, bijzon-

der charmant gespeeld en zo vakkundig geregisseerd (door Erik de Vries) dat het een verademing is, vergeleken bij het vele matige dat men ziet'.

Pension Hommeles combineerde scènes met liedjes, door de personages gezongen; het hield de pensionbewoners een spiegel voor waarin hun 'menselijke' gedrag en hun hang naar 'moderniteiten' een beetje uitvergroot werd..."

De niet meer complete Familie Doorsnee - vader Doorsnee (Cees Laseur) was een jaar eerder overleden - toast tijdens een Nieuwjaarsreünie op 3 januari 1961 op het nieuwe jaar. Zittend schijfster Annie M. G. Schmidt (links) en Sophie Stein (moeder Doorsnee). Staand (v.r.n.l.) Kees Brusse (zoon Rob), diens echtgenote Mieke Verstraete, Jo Vischer jr. (Willem), Hetty Blok (dienstbode Sjaan), componist-pianist Cor Lemaire en regisseur Wim Ibo. Dochter Liesbeth (Lia Dorana) was verhinderd.

Voor wie ouder is dan pakweg veertig jaar is radio nostalgie, dierbaar terugdenken aan hoe in de jaren '50 en '60 die radio het gezinsleven beïnvloedde met Ome Keesje, de voetbaluitslagen van Frits van Turenhout of Ida de Leeuw-Van Rees met haar naaicursus, maar vooral ook met hoorspelen. Serieuze, spannende, ontspannende. Ze waren er in alle soorten en ze vervulden de rol die is overgenomen door de tv-series, de soaps, de comedy's.

Paul Vlaanderen en zijn Ina maakten van Jan van Ees en Eva Janssen nationale helden. De NCRV stichtte het luistervolk met een zoet familieverhaal dat *De jeugd vliegt uit* heette en er was natuurlijk *Sprong in het heetland* dat alle liefhebbers van wat toen nog niet eens science fiction heette, in zijn ban hield. Kommer Kleyn en zijn hoorspelkern waren echt beroemd. Voor een ontspannende serie als *De familie Doorsnee* (met onder anderen Cees Laseur, Sophie Stein, Hetty Blok, Kees Brusse, Lia Dorana, Jo Vischer jr en Wim Ibo) werden vergaderingen afgezegd, want de belevenissen van de door Annie M.G. Schmidt geschreven familie waren toen populairder dan Goede Tijden, Slechte Tijden nu. *Koek en ei* met Ko van Dijk en Joop Doderer als Opa Bobbie, die alleen maar een 'rooie brommerd' wilde, hield iedereen in huis.

Dat is allemaal voorbij en, zoals wijlen Joop den Uyl ooit zei, het zal ook nooit meer worden als vroeger. Hoorspelen heten tegenwoordig met een wat deftig woord radiodrama en ze leiden een bijna marginaal bestaan. Ze zijn er nog, maar wie de vele uren die Radio 1 tot en met 5 en al de regionale, lokale en commerciële stations uitzenden bij elkaar optelt, kan tot geen andere conclusie komen dan dat het ene uur hoorspel elke zon-

Hoorspel is volwassen geworden

dag tussen vijf en zes uur 's middags via Radio 4, wel heel erg mager is. Zeker, sommige omroepen willen af en toe nog wel eens een programmatje extra maken, maar met dat ene simpele uurtje moeten de liefhebbers zich eigenlijk toch behelpen.

Niettemin zijn de echte gedrevenen in Hilversum, die vinden dat radio nog steeds een te mooi medium is om het over te laten aan alleen maar discjockey's, er nog steeds. Marlies Cordia (45) bij voorbeeld. Zij werkt al zo'n kleine twee decennia bij de Tros-radio en ze heeft haar leven sinds 1982 helemaal in dienst van het radiodrama gesteld. Ze zoekt mooie scenario's uit, probeert de beste acteurs en actrices te vinden en put zich uit in het vinden van een vorm voor haar werk, die spannend en niet alledaags is. Ze vecht voor het hoorspel, want ze houdt ervan met elke vezel van haar lijf.

Heel vroeger had ze dat al. Saskia en Jeroen en alle andere kinderhoorspelen uit haar jeugd verslond ze en op Paulus de Boskabouter was ze zo gek, dat ze er zelfs een fanclub voor oprichtte. Liefde op het eerste gezicht was het eigenlijk, want de radio bood haar wat ze ook terugvond in een andere passie: lezen. „Lezen en

naar hoorspelen luisteren, zijn verwante dingen,” zegt ze. „Het zijn verhalen die nog niet helemaal af zijn, die je zelf nog moet aanvullen met je eigen beelden en fantasieën. Ik ben dan ook nog steeds meer geboeid door radio dan door televisie. Bij televisie hoef ik zelf niets meer toe te voegen. Dat vind ik niet interessant. Ik wil zelf bezig worden gehouden. Ik wil zelf mee kunnen helpen om een verhaal nog mooier, nog vollediger te maken.”

Marlies Cordia realiseert zich dat het hoorspel van vroeger zijn functie nu kwijt is. Sommige tv-programma's hebben dat overgenomen. Ze vindt dat jammer, maar ook niet meer dan dat. „Je kunt daarover natuurlijk in een hoekje gaan zitten huilen, maar dat heeft ook niet veel zin, hè. Nee, ik zie nog steeds een toekomst voor radiodrama. Het is wel een soort fijnproeversgenre geworden. Net zoals je voor bepaalde soorten muziek fans hebt, heb je mensen die ontzettend van hoorspelen houden en wat je moet doen is die mensen in staat stellen er ook kennis van te nemen.”

„Daarom ben ik blij met dat uur op de zondagmiddag, maar wat wij allemaal ontzettend graag zouden willen is dat we ook nog

een herhalingsuur krijgen op een andere zender. Radiodrama is in termen van radiomaken een dure aangelegenheid. Met zo'n herhalingsuur trek je ongetwijfeld weer veel mensen. Nu is het eigenlijk zo dat je een dure film maakt en die maar één keer in één bioscoop in een bepaalde stad draait. De rest kan er geen kennis van nemen. Dat is zonde.”

„En er is belangstelling genoeg bij de mensen. Elke keer luisteren er toch zo'n 40.000 tot 50.000 liefhebbers naar dat zondagse uur. Dus dat publiek is er. Natuurlijk weet ik ook wel dat je niet de ambitie moet hebben om radiodrama op prime time op de meest populaire zender uit te zenden, maar een nog wat publieksvriendelijker omgeving en een herhalingsmogelijkheid zou wel prettig zijn.”

„Bovendien maken we hier in Nederland goed radiodrama. Ik kom nog wel eens op buitenlandse festivals, dan merk je dat. Een goed radiodrama betekent een goed verhaal vertellen, een verhaal dat je bij je kladden grijpt en dat je uit wilt horen; een verhaal waar je zo ingetrokken wordt dat je vergeet dat je zit te luisteren. Daar gaat het om. De techniek van het maken is dan een tweede.”

„Die is overigens wel veranderd

Marlies Cordia: „Ik wil zelf mee kunnen helpen om een verhaal nog mooier, nog vollediger te maken.”

de laatste jaren. Door de technische mogelijkheden die er zijn, maar ook doordat er bij de mensen - mede door de televisie - een heel andere manier van associatief denken is ontstaan. Mensen kunnen dingen sneller aan. Een voorbeeld: vroeger legde je het hele parcours af. Iemand gaat naar Parijs en dan hoor je iemand die zijn koffer dicht klakt, die 'naar Parijs' roept of zoiets, dan zijn er stationgeluiden, treingeluiden, weer stationgeluiden maar dan met iemand die iets in het Frans roept en warratie: we zijn in Parijs. Dat kun je nu allemaal overslaan. Dat heeft de luisteraar niet meer nodig. Je kunt veel fragmentarischer werken, want dat begrijpen de mensen omdat het leven veel fragmentarischer is geworden.”

„Radiodrama wordt ook veel volwassener behandeld en benaderd dan een tijd geleden. De tijd dat er wat giechel en gnuivend over werd gedaan is voorbij. Radiodrama wordt gezien als een serieuze radiovorm en er wordt aan gewerkt door mensen die vinden dat ze de aandacht ook voor zich mogen opeisen. Dat is een generatie die ervan overtuigd is dat je de mensen bij hun lurven moet grijpen en dat je voor jezelf moet opkomen. Tot die generatie hoor ik ook. Kijk, je kunt iedereen het beste dus ik zou graag willen dat meer mensen goede hoorspelen zouden beluisteren en ik steek daar veel energie in, maar ik ben geen Don Quichotte, ook al lijdt ik aan een zekere zendingsdrang.”

„Maar het mooiste blijft toch het maken van een goed stuk, en dan het liefst een stuk waarvan ik niet direct weet hoe ik het aan moet pakken, dat ik nieuwe dingen moet verzinnen en dat ik licht misselijk van de zenuwen de studio inga. Ik hoef niet echt beroerd te zijn, maar ik moet wel onzeker zijn, dat ik denk: hoe gaat dat worden. Dat werkt het beste.”

Sony St 80 F.
Bouwjaar
1973.
Had FM
Stereo.
Prijs destijds
f 390.--

1973

„Als iemand - behalve van Kooten en De Bie - een stempel heeft gedrukt op de Nederlandse omroep de laatste meer dan een kwart eeuw, dan is het Wim T. Schippers wel. Sinds Hoepla in 1967 is Schippers niet meer weg te denken. Met behulp van taal, uitvergrooting en stileren in cameravoering doet hij in zijn werk gebeurtenissen of opvattingen van hun context. Hij isoleert ze en toont de kij-

Een grensverlegger

kers zo het ongewone van het geaccepteerde.

Schippers speelt daarom ook graag met de conventies van de televisuele vertelwijze en ontmaskert het medium dat ons dagelijks de norm van denken en doen aanreikt. Door zijn niet aflatende pogingen telkens weer grenzen te verleggen of binnen de

grenzen van een 'genre' al het mogelijke te onderzoeken, brengt hij als geen ander de avant-gardistische intenties van de VPRO in praktijk.

Schippers is overigens de laatste om zichzelf het etiket van avant-gardist of welk ander etiket ook op te plakken, getuige een uitspraak in de VPRO gids

begin dit jaar: „Mensen hebben structuur nodig, dat is een veilig idee als je met iets bezig bent. Ik vind het persoonlijk lekkerder om te opereren zonder al die vastigheid. Ik ben altijd benieuwd wat het wordt, anders wordt het zo'n invul oefening. Anderen kiezen liever voor een frame-pje met een naam, dat ook nog aan bepaalde normen voldoet. Dan is het tenminste meetbaar.”

Driekwart eeuw omroep in Nederland. Heeft dat nou veel betekend? Heeft die omroep erg veel invloed gehad op de samenleving? Je hoeft geen wetenschapper te zijn om dat soort vragen met 'ja' te kunnen beantwoorden, want dat de invloed van de omroep op de samenleving gigantisch is geweest en nog steeds is, kan iedereen dagelijks zelf nog constateren.

Dat dr Huub Wijfjes dergelijke vragen dan ook positief beantwoordt is op zichzelf niet opzienbarend. Wijfjes maakt echter ook kanttekeningen en hij doet dat met gezag. Hij is historicus. Hij werkt aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam en houdt zich onder meer bezig met de geschiedenis van de media in Nederland.

Hij schreef er in het verleden al een aantal boeken en tientallen artikelen over en hij is ook eindredacteur en mede-auteur van het op 3 november verschijnende boek *Omroep in Nederland - 75 jaar medium en maatschappij 1919-1994* (een uitgave van Waanders Uitgevers in Zwolle). Daarin is 75 jaar radio en televisie in Nederland in woord en beeld opgetekend met vrijwel alle hoogte- en dieptepunten en bijna alle belangrijke en minder belangrijke feiten en gebeurtenissen.

Wijfjes schroomt niet het woord 'gigantisch' te gebruiken om de invloed van de omroep op de samenleving te karakteriseren. „Want,” zegt hij, „de informatie die op de burger afkomt is door de omroep enorm vergroot, zijn uitgangspunt is veranderd, zijn vermaak zoekt hij ook 's avonds voor een belangrijk deel voor de tv of voor de radio, dus die omroep heeft een geweldige impact gehad op het sociale gedrag.”

„Anderzijds moet je het ook niet overdrijven. Want bij de introductie van radio en later ook televisie zijn er meteen allerlei geluiden te horen dat de samenleving totaal en fundamenteel zou gaan veranderen, dat het nooit meer zou zijn zoals vroeger, dat er hele negatieve effecten zouden ontstaan, dat mensen niet meer zouden gaan lezen, dat ze intellectueel zouden afstompen, dat de krant zou verdwijnen, en het theater en de bioscoop ook.”

„Dat is echter allemaal niet gebeurd. Helemaal niet zelfs. De andere 'media' die toen al bestonden hebben wel een andere functie gekregen, maar ze zijn niet weggevaagd, zoals men dacht. En afstomping? Kijk bij voorbeeld eens naar het onderwijs. Dat is nog nooit op zo'n hoog peil geweest. De culturele participatie is nog nooit zo hoog geweest als nu. Van een revolutie is dus geen sprake geweest. Radio en televisie hebben daarentegen wel bijgedragen aan een groot aantal positieve ontwikkelingen.”

„Neem de communicatie. Die is volstrekt anders geworden. Politieke communicatie, om maar iets te noemen, bestond voordat er omroep was in het parlement en een beetje via de pers, maar de oplage van een krant was al vrij

'De omroep heeft de samenleving veranderd, niet op z'n kop gezet'

Dr. Huub Wijfjes.

Programma's waar vooral de huisvrouw van hield waren van grote invloed voor het doorbreken van de radio in het Nederlandse gezin. Daartoe behoorde ook muziek. Zeer geliefd waren in dat kader de vele omroepkoren uit die tijd, zoals hier het NCRV-dameskoor uit 1937.

fors als je 10.000 abonnees had. Dus de politieke communicatie ging via een veel geringer aantal kanalen en mensen. Nu ligt de politiek op straat, veel van de politieke discussie gaat via de televisie. Je ziet ook het gedrag van politici veranderen als de tv er is. De omroep heeft dus de politieke taal en de politieke cultuur veranderd, maar ook dichterbij de burger gebracht. En dat geldt ook voor andere terreinen.”

„De omroep heeft je zicht op de wereld breder gemaakt. Er gebeurt evenveel in de wereld als vroeger, alleen heb je er door de omroep veel meer kijk op gekregen. De omroep heeft dus als het ware de mogelijkheden om je te oriënteren op de samenleving, om je te vermaken, om te leren en ga maar door, vergroot. Dat is meestal positief, hoewel het ook vervelend kan zijn dat je nu alle ellende van de wereld in de huiskamer krijgt”

„Daarbij komt ook dat de omroep heeft meegewerkt om processen te versnellen. Het kan zo zijn dat in de samenleving dingen al sluimeren, maar nog niet echt

naar buiten zijn gekomen. Als die via de omroep openbaar worden gaat dat proces ineens sneller werken. Een voorbeeld: bisschop Bekkers van Den Bosch was in het begin van de jaren zestig enorm belangrijk voor het doorbreken van de progressieve stromingen in de katholieke kerk. Hij maakte bepaalde dingen bespreekbaar via Brandpunt dat toen net was begonnen. Dat bracht een geweldige discussie los onder de mensen en je kunt dan zeggen dat de tv daarbij een belangrijke rol heeft gespeeld, maar je kunt ook zeggen dat de tv alleen liet zien wat kennelijk al speelde maar nog niet te zien was geweest.”

Bij de introductie van de omroep in Nederland - en dan vooral bij de introductie van de radio - heeft volgens Wijfjes de huisvrouw een tamelijk cruciale rol gespeeld. Want de mannelijke technici mochten dan verlekken de toestellen of zelf bouwen of op hun technische merites beoordelen en bekijken, de vrouw bepaalde of ze het wel of niet in huis wilde hebben.

Wijfjes: „De vrouw was - dat was een standaard situatie in de jaren dertig - overdag thuis en zij bepaalde heel sterk hoe de inrichting van een huis eruit zag. Zo'n radio-toestel was een vrij dominant apparaat, zeker in het begin, vaak nog met losse luidsprekers erbij en dat moest je op een kastje zetten. En ze kostten nogal wat. De vrouw bepaalde voor het grootste deel of ze dat er allemaal voor over had.”

„Daar kwam bovendien nog de vraag van de vrouw bij: wat heb ik eraan. En als het programma-aanbod in de jaren twintig zo wordt uitgebreid dat er niet alleen maar - wat in het begin het geval was - over de techniek van de radio wordt gesproken dan is er ineens een interessant toestel. Een toestel dat leuke muziek brengt, programma's voor de jeugd die op een verantwoorde manier gemaakt zijn, naai- en knipcursussen en dat soort dingen en dan breekt de radio ineens door. En de programmamakers hadden dat door, die maakten overdag vooral voor die vrouwen programma's en voor de kinderen, want die vorm-

den ook een heel belangrijke groep.”

Volgens Wijfjes had bij de komst van de televisie eenzelfde beweging plaats en dus kan terugblikkend op 75 jaar omroep samenvattend worden gezegd dat kan worden aangenomen dat vrouwen een doorslaggevende rol speelden bij de acceptatie van de omroep en dat de enorme veranderingen die er maatschappelijk door veroorzaakt werden niet moeten worden overdreven.

Wijfjes: „Hetzelfde zie je nu weer met de angst voor de digitale snelweg. Overal hoor je: die gaat de samenleving echt op zijn kop zetten en dat zal de mensheid definitief veranderen. Maar de mens is er altijd zelf bij, die zet de techniek naar zijn hand en past hem aan aan zijn gedrag en niet andersom. Dus van die veranderingen, die iedereen nu ineens weer ziet, moet je geen al te hoog gespannen verwachtingen hebben. Er zal natuurlijk wat veranderen, maar een dramatische wending zal het allemaal niet krijgen. De historie leert dat en daar kun je je aan vast houden.”

75 JAAR RADIO IN HET CORRECT MUSEUM

Vandaag de dag is de radio niets bijzonders meer. We hebben er een in de auto, we worden er mee gewekt, er is er één in de keuken, in de woonkamer of we hebben een portable voor onderweg. Het is allemaal de normaalste zaak van de wereld en de hele wereld ontvangen we tegenwoordig met de wereldontvanger. In het kader van 75 jaar radio laat Correct zien dat er in die 75 jaar wel het één en ander verandert is. Op zondag 16 oktober a.s., tijdens de koopzondag, is het Correct Radio Museum geopend voor het publiek met een uitgebreide collectie radio museumstukken vanaf bouwjaar 1929. Het museum vindt u in het pand van Correct Business Electronics aan de Ceintuurbaan 111 te Rotterdam. Van 10.00-17.00 uur bent u van harte welkom.

Correct 55 jaar radio specialist

SIEMENS

Met radio klok

SIEMENS RG-319 RADIO MET INGEBOUWDE KLOK
Deze radio is niet alleen bijzonder geschikt voor gebruik als klokradio maar b.v. ook in de keuken of op het bureau komt hij prima tot zijn recht. De precieze kloktijdaanduiding wordt automatisch ingesteld op de juiste tijd d.m.v. een zendersignaal afkomstig van de nauwkeurigste klok ter wereld die staat in het PTB-instituut in Braunschweig. Voorzien van 2 alarm(wek)tijden. Het radiogedeelte met FM ontvangst heeft 8 voorkeuzezenders. In zwart uitgevoerd. Afm. 30x14x17.5 cm.

NORMALE PRIJS 349,-

Correctprijs

199

B&O

Audio systeem

BANG & OLUFSEN CENTURY AUDIO SYSTEEM
De BeoSound Century is een staalje van hoogwaardige techniek en tijdloos design. Bestaat uit een stereo tuner met 30 voorkeuzezenders, een autoreverse cassette deck met Dolby B ruisonderdrukking, één bitstream compactdisc speler en een actief luidspreker systeem. Geschikt voor plaatsing aan de wand of in de boekenkast. Leverbaar in saxon blauw. Afm. 75x37x17 cm.

Correctprijs

3495

BEREIKBAARHEID VAN CORRECT:

Met de tram: lijn 4, 6 en 9. Met de bus: 170, 171 en 173 stoppen praktisch voor de deur en bus 35, 39 en 40 stoppen bij Station Noord, ook vlakbij. Met de auto: volg de diverse aanwijsborden.

SABA

Met CD-speler

SABA RCD 500 STEREO RADIOCASSETTE RECORDER MET CD-SPELER

Ongelooflijk mooie radiocassette recorder met CD-speler. Geschikt voor ontvangst van FM-stereo en MG. Twee breedband luidsprekers zorgen voor een prima geluidswaardering. Het cassettegedeelte heeft een gemakkelijke éénknops opname bediening.

De CD-speler is programmeerbaar tot 21 nummers. In zwart uitgevoerd. Afm. 43x15x21 cm.

NORMALE PRIJS 249,-

Correctprijs

199

JVC

JVC UX-T1 MICRO AUDIO-SYSTEEM

Zeer compact is deze life-style vormgegeven microset van JVC met een vermogen van 2x14 Watt en een actief Hyper-bass systeem voor een diep laag met een briljante hoge tonen weergave. Geschikt voor FM-stereo, MG en LG ontvangst met 30 voorkeuze zenders. Het autoreverse cassettegedeelte is uitgevoerd met Dolby B ruisonderdrukking. De compactdisc speler is

programmeerbaar tot 20 nummers. Compleet met luidsprekers en afstandsbediening.

Afm. set: 16x24.5x24.5cm. Afm. speakers: 15x24x23 cm.

NORMALE PRIJS 849,-

Correctprijs

699

PHILIPS

Wereldontvanger

PHILIPS AE-3205 PORTABLE RADIO

Zeer compacte wereldontvanger opgebouwd uit hoogwaardige componenten voor een extra grote gevoeligheid en selectiviteit. Geschikt voor ontvangst van FM, MG, LG en zelfs 6 kortegolf banden. In zwart uitgevoerd met fraaie softline hoekafwerkingen. Afm. 17x10.5x3.5 cm.

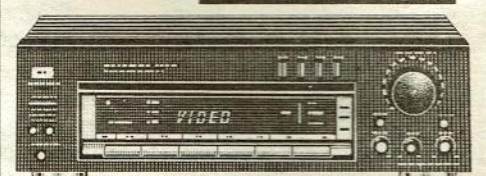
NORMALE PRIJS 129,-

Correctprijs

89

SONY

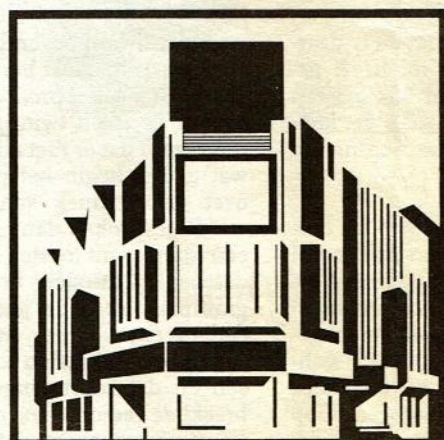
Dolby Pro-Logic

SONY STR-D 615 RECEIVER MET DOLBY PRO-LOGIC
Tuner/versterker met ontvangst van FM en AM en 30 voorkeuze zenders. Het versterker gedeelte is opgebouwd rond een Dolby Pro-Logic decoder waarmee u een verbaasend wekkende bioscoop- of concertzaal akoestiek in uw huiskamer kunt creëren. Ook een mono geluidsbron kunt u bewerken zodat u kunt genieten van een gesimuleerde surround weergave. Uitgangsvermogen: 2x80 Watt bij stereo weergave en bij Dolby Pro-Logic 2x50 Watt voor, 50 Watt center en 2x20 Watt surround. Incl. afstandsbediening. In zwart uitgevoerd. Afm. 43x13.5x29.5 cm.

Correctprijs

899

Consumer Electronics

Bergweg 110 Rotterdam

Telefoon: 010-4.618.600

Zondag open van 10.00 tot 17.00 uur.

MAANDAG	11.00-18.00 UUR
DINSDAG	9.30-18.00 UUR
WOENSDAG	9.30-18.00 UUR
DONDERDAG	9.30-18.00 UUR
VRIJDAG (KOPAVOND)	9.30-21.00 UUR
ZATERDAG	9.00-17.00 UUR